

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Яковлева В.А.

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
СОЦІАЛЬНО – ПЕДАГОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН**

*Навчально-методичні рекомендації
для проведення курсових робіт студентів*

Київ – 2016

УДК 378.147 (07)

ББК 74.264

**Яковлева В.А.. Методика навчання соціально-педагогічних дисциплін
/ Навчально-методичні рекомендації для проведення курсових робіт у
студентів- соціальних педагогів**

Рецензенти:

*Рекомендовано до друку Вченою радою гуманітарно-педагогічного
факультету Національного університету біоресурсів і природокористування
України (протокол №4 від 21.12.2016р.)*

© Яковлева В.А., 2016 р.

ВСТУП

Курсова робота (Курсовий проект) — вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується студентами вищих навчальних закладів протягом семестру з метою закріплення, поглиблення і узагальнення, одержаних за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика курсової роботи зазвичай є частиною наукового пошуку відповідної кафедри факультету. Проблеми наукового пошуку, зображені в курсових роботах студентів, можуть знайти своє продовження в дипломних роботах. Таким чином забезпечується наступність науково-дослідницької діяльності студентів від курсу до курсу, послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу.

Курсова робота — індивідуальна письмова робота виробничо-дослідницького характеру, в якій здійснюється узагальнення сучасного стану питань, що вивчаються, статистична обробка і науковий аналіз результатів власних експериментів з метою обґрунтування пропозицій і рекомендацій виробничого характеру.

Курсова робота складається із пояснювальної записки і, за необхідності, графічної частини: обсяг пояснювальної записки не повинен перевищувати 1 друкованого аркуша, обсяг графічної частини — 1 аркуша формату А1.

Курсова робота є підставою для оцінки рівня засвоєння знань та підготовленості слухача до професійної діяльності.

Мета і завдання виконання курсової роботи. Курсова робота готує слухача до виконання дипломної роботи. Автор курсової роботи зобов'язаний глибоко вивчити дидактико-методичну літературу з обраних питань. Курсова робота повинна бути актуальна і відповідати вимогам сучасної педагогічної науки, щоб результати педагогічного дослідження могли бути рекомендовані навчальним закладам для впровадження у навчальний процес. Результати курсової роботи повинні бути достовірними,

на підставі педагогічних досліджень у ВЗО, стислими, логічними, а також аргументованими.

Тематика курсових робіт. Завдання на виконання курсових робіт повинні бути вузько спрямованими, індивідуальними, але без втрати рівня загальних вимог. Теми курсових робіт повинні ґрунтуватися на результатах навчальної практики, на наукових роботах співробітників кафедри, замовлення виробництва (ВЗО).

Зміст курсової роботи. Пояснювальну записку слід виконувати відповідно до вимог: вона повинна містити завдання, аналіз сучасного стану питань, узагальнювати існуючий досвід, обґрунтовувати вибір відповідних методик, висновки і рекомендації. Розрахункова частина виконується із застосуванням ЕОМ. Матеріалами для розрахунків можуть бути: власні дослідження слухача, або статистична інформація, отримана у відповідних структурах. Графічна частина являє собою графіки, схеми, діаграми тощо.

МЕТА КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота - самостійна робота дослідницького характеру спрямована на вивчення конкретної проблеми. Метою курсової роботи є:

- поглиблення знань студентів з актуальних проблем;
- подальший розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування у них дослідницьких умінь та навичок;
- стимулювання їх до самостійного наукового пошуку;
- розвиток умінь аналізувати сучасний досвід;
- формування вмінь самостійної обробки навчально-методичних матеріалів та їх практичної реалізації.

Курсова робота дає можливість виявити здатність студента самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити, вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні джерела; здатність застосовувати отримані знання під час розв'язання практичних завдань; формулювати висновки, пропозиції, рекомендації з предмета дослідження.

Матеріали курсової роботи можуть бути використані для подальшої дослідницької роботи - написання дипломної або магістерської роботи.

Основні вимоги до написання курсової роботи:

- 30-35 сторінок для студента V курсу;
- робота повинна мати чітку структуру, список використаної сучасної літератури (20-25 джерел, переважно останніх років);
- оформлення має відповідати естетичним і мовним нормам;
- обов'язкові компоненти: визначення актуальності дослідницького завдання та розроблення навчально-методичних матеріалів;
- її зброшуровують, акуратно і грамотно оформлюють. Студенти мають право обирати тему з тем, визначених кафедрою.

Структура курсової роботи

1. Титульна сторінка
2. План (заголовок дається словом ЗМІСТ)
3. ВСТУП - обґрунтовується актуальність теми, її значення для теорії та практики певної науки, мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження.
4. Основна частина поділяється на теоретичний і практичний розділи.
 - Теоретичний розділ включає аналіз опрацьованої наукової літератури відповідно до завдань дослідження; певні авторські висновки з визначенням перспектив подальших дослідницьких пошуків.
 - Практичний розділ містить опис виконаного дослідницького завдання та розроблення навчально-методичних та досліджуваних матеріалів.
5. ВИСНОВКИ
6. ДОДАТКИ (за потреби).
7. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: на усі наукові джерела, що представлені в бібліографії, повинні бути покладені в тексті курсової роботи.

Під час захисту курсової роботи студент стисло доповідає про результати дослідження, відповідає на запитання. На підставі захисту та попередньої оцінки керівника, пропонованої в рецензії, виставляють остаточну оцінку.

ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ

1. Методика навчання з теми: «Важковиховуваність як передумова виникнення відхилень у поведінці підлітків»
2. Методика навчання з теми: «Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі»
3. Методика навчання з теми: «Девіантна поведінка дітей та молоді як форма соціальної дезадаптації»
4. Методика навчання з теми: «Проблеми соціально-педагогічної роботи з «дітьми вулиці»
5. Методика навчання з теми: «Особливості педагогічної профілактики адиктивної поведінки»
6. Методика навчання з теми: «Принципи і закономірності соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями»
7. Методика навчання з теми: «Створення соціально-педагогічних умов для оптимальної життєдіяльності дітей та молоді»
8. Методика навчання з теми: «Громадські, дитячі та молодіжні об'єднання як інститут соціалізації і соціального виховання підростаючого покоління»
9. Методика навчання з теми: «Роль соціального педагога в організації молодіжного дозвілля»
10. Методика навчання з теми: «Виховні можливості громадських об'єднань»
11. Методика навчання з теми: «Соціальний педагог як організатор соціального патронажу клієнтів»
12. Методика навчання з теми: «Теоретичні засади формування здорового способу життя»
13. Методика навчання з теми: «Формування творчої особистості»
14. Методика навчання з теми: «Цілісний педагогічний процес»
15. Методика навчання з теми: «Система освіти в Україні»

16. Методика навчання з теми: «Технології навчання у сучасній школі»
17. Методика навчання з теми: «Суть процесу виховання»
18. Методика навчання з теми: «Основні принципи виховання»
19. Методика навчання з теми: «Методи і форми виховання»
20. Методика навчання з теми: «Методологічні аспекти виховання»
21. Методика навчання з теми: «Зміст освіти в Україні»
22. Методика навчання з теми: «Основні напрями, структура і методи психології»
23. Методика навчання з теми: «Дидактика як теорія навчання»
24. Методика навчання з теми: «Основні дидактичні концепції та теорії навчання, їх види»
25. Методика навчання з теми: « Виховання як суспільно-педагогічне, культурне явище»
26. Методика навчання з теми: «Ідея відродження духовності як одна з сучасних стратегій виховання»
27. Методика навчання з теми: «Методики оцінювання рівнів вихованості»
28. Методика навчання з теми: «Форми колективної творчої діяльності – методика КТД»
29. Методика навчання з теми: «Проблема результату виховання в педагогічній теорії та практиці»
30. Методика навчання з теми: « Соціально-педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості»

Оформлення курсової роботи

Курсова робота виконується на стандартних листах формату А-4. Текст доцільно набрати на комп'ютері. Шрифт 14, через 1,5 інтервалу. При написанні роботи слід дотримуватися таких берегів: ліва сторона – 2,5см, права – 1см, верхня – 2см, нижня – 2см. На кожній сторінці повинно бути не більше 30 рядків тексту. Нумерація сторінок починається з титульної сторінки, але позначається із вступу. Доцільно її подавати вверху сторінки (по центру або в зовнішньому куті). Перед кожною частиною змісту необхідно писати її назву (назва розділу чи параграфа), а потім відповідний текст. Вона має бути виділена шрифтом чи підкреслена.

Порядок захисту курсової роботи

1. Виступ автора, в якому розкривається основний зміст курсової роботи, результати експериментального дослідження, висловлюються власні пропозиції та методичні рекомендації.
2. Запитання до автора членів комісії та присутніх на захисті студентів щодо досліджуваної проблеми та його відповіді.
3. Оцінювання членами комісії оформлення, змісту та захисту курсової роботи студента

Цей вид посилань найбільш зручний, оскільки дає можливість відразу ознайомитися із джерелом, яке цитується. В той же час підтекстові посилання значно збільшують обсяг роботи. Інформація про джерело подається у підстрочнику і містить всі елементи опису літератури. Підтекстове посилання та відповідну цитату у тексті пов'язують умовні позначки (як правило, це арабські цифри , рідше – зірочки) на верхній лінії шрифту. У роботі краще використовувати не наскрізну, а посторінкову нумерацію (тобто починаючи з одиниці на кожній окремій сторінці тексту). Якщо кількість посилань невелика, то можна користуватися зірочками. Але у всій роботі повинна бути одна форма позначок: цифри або зірочки. Коли автор посилається на одне джерело, але наводить з нього кілька цитат,

то у кожному наступному випадку можна вказувати "там само" та номер сторінки, з якої цитується матеріал. У випадку, коли посилання подаються неодноразово а назва джерела дуже довга, допускається наводити її у скороченому вигляді використовуючи " . . . " (три крапки). Під час посилання на ілюстрації, схеми чи таблиці роботи вказують порядковим номером розділу та ілюстрації (схеми , таблиці) в ньому , наприклад: рис. 1.2., схема 2.2., табл..1.4. (у першому розділі другий рисунок, у другому розділі друга схема, у першому розділі четверта таблиця).Після літератури автор подає в курсову роботу різні додатки до неї: конспекти уроків, методичні розробки, фрагменти етапів уроків, таблиці, схеми, ілюстрації, фотографії, діаграми, графіки тощо. Вони можуть у певній мірі й супроводжувати текст курсової роботи. На першій сторінці курсової роботи дається зміст роботи, який є її планом.

Критерії оцінювання курсової роботи

Під час оцінювання курсової роботи враховується:

- актуальність теми, її обґрунтування;
- глибина аналізу використаної літератури;
- аналіз сучасного педагогічного досвіду,
- вміння розробити методику експерименту й опрацювати його результати;
- ступінь самостійності і творчого підходу студента до написання курсової роботи, використання новітніх технологій;
- мовностилістична грамотність у написанні роботи;
- правильність та оригінальність оформлення курсової роботи.

Виконання курсової роботи має вирішувати не стільки наукові проблеми, скільки бути свідченням того, що автор навчився самостійно вести науковий пошук, бачити професійні проблеми і знати та вміти використати найзагальніші методи і прийоми їх вирішення.

Рекомендована література

1. Алексюк М.Д., Помогайба В.І. Загальні методи навчання: Педагогіка / Під ред. М.Д.Ярмаченка. – К: Вища школа, 1986. – С.160-199.
2. Бабанський Ю.К. Интенсификация процесса обучения. М., 1987.
3. Буреннікова Л.Ю., Шинкаренко С.О., Юшкова Л.С. Активізація пізнавальної діяльності студентів з використанням методів педагогіки співробітництва // Сучасні педагогічні технології у вищій школі. - К.: Вища школа, 1995. – С. 88.
4. Буреннікова Л.Ю., Шинкаренко С.О., Юшкова Л.С. Активізація пізнавальної діяльності студентів з використанням методів педагогіки співробітництва // Сучасні педагогічні технології у вищій школі. - К.: Вища школа, 1995. – С. 88.
5. Вербицкий А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая шк., 1990. – 96 с.
6. Журавська Н.С., Нагорнюк О.М. Курс лекцій з дисципліни “Теорія і методика професійного навчання”. – К.: НАУ, 2006. – 90 с.
7. Лузан П.Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі. – К.: Аграрна освіта, 2003. – С.8-62.
8. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. / С.У.Гончаренко, П.М.Олійник, В.К.Федорченко та ін.; за ред. С.У.Гончаренка, П.М.Олійника. – К.: Вища шк., 2003. – 323 с.
9. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В.Малихін, І.Г.Павленко, О.О.Лаврентьєва, Г.І.Матукова. - Кривий Ріг : КДПУ, 2010. - 270 с.
10. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі / навчальний посібник [Текст]. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
11. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи // http://pidruchniki.ws/00000000/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli_-_ortinskiy_vl
12. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 341 с.
13. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учебное пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

Додатки

Форма № Н – 6.01
ЗАТВЕРДЖУЮ
Наказ Міністерства
освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**Кафедра методики навчання та управління навчальними закладами
КУРСОВА РОБОТА**

Методика навчання соціально-педагогічний дисциплін

**на тему: «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ:
«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ»»**

Студентки ОКР Магістр 2 р. н.
Напрямок підготовки: Соціальна педагогіка
Спеціальність: Соціальний педагог
Мандзик Л.В.
Керівник: ст. викладач, кандидат педагогічних наук
Яковлева В.А.

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. КИЇВ-2016
ЛИСТ ОЦІНЮВАННЯ

Курсова робота студентки Мандзик Лесі Василівни

На тему: «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ З
ТЕМИ: «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА
СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ»»

Таблиця підсумкового оцінювання курсової роботи студента

Рівні	Вирішення проблеми відповідно поставлених завдань	Оформлен ня роботи відповідно вимогам	Представлен ня роботи під час доповіді	Володіння матеріалом курсорової роботи	Загаль на сума балів	Оцінка ECTS	Націон альна оцінка
	Шкальні показники						
Високий	15	15	15	15			
Достатній	10	10	10	10			
Низький	5	5	5	5			
Початкови й	0	0	0	0			
Підсумкове оцінювання роботи							
40+	+	+	+	=			

Члени комісії на захисті

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра методики навчання та управління навчальним закладом

ЛИСТ-ЗАВДАННЯ НА КУРСОВУ РОБОТУ

Студентки: Мандзик Л. В.

Тема курсової «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТТЯ З
ТЕМИ: «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ»»

Завдання:

1. Теоретично опрацювати методичну літературу з теми «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків».
2. Розробити лекційне, семінарське заняття та тестовий контроль з теми: «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків».

База досліджень: НУБіП України, гуманітарно-педагогічний факультет.

Терміни та дати виконання, звітування та захисту роботи:

	Подання 1-го розділу на перевірку	Проведення дослідження педагогічного досвіду	Подання 2-го розділу на перевірку	Подання готової роботи на реєстрацію та захист
Термін подання				
Дата подання				
Підпис керівника				

ЗАВДАННЯ ВИДАНО:

« » _____ 2016 р.

Науковий керівник : _____

_____ / _____

(підпис)

(ПІБ)

«ПРИЙНЯТО ДО ВИКОНАННЯ»: « » _____ 2016р.

Студент:

_____ / _____ /

(підпис)

(ПІБ)

Із вимогами до виконання курсової роботи, що вказані у
методичних вказівниках, ознайомлений (а)

_____ / _____ /

(підпис)

(ПІБ)

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ВНЗ.....	7
1.1. Методика підготовки проведення лекційного заняття у ВНЗ.....	7
1.2. Методика підготовки та проведення семінарського заняття у ВНЗ	20
1.3. Методика контролю знань у ВНЗ.....	26
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ З ТЕМИ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	30
1.4. Лекційне заняття	30
1.5. Семінарське заняття.....	38
1.6. Контроль знань студентів.....	44
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема суїцидальної поведінки є однією з важливих для сучасної України. Наша країна відноситься до держав із високим рівнем суїцидальної активності, а за останні 10 років рівень самогубств зріс майже вдвічі. У 2003 році смерть в результаті самогубства за чисельністю випередила смерть від інфекційних хвороб, хвороб ендокринної системи, смерть від гострого інфаркту міокарду та алкогольного цирозу печінки. Кількість самогубств на 100 тис. населення значно більша за кількість смертей в результаті нещасних випадків, випадкових отруєнь, утоплень та вбивств. Особливою проблемою в Україні є підліткове самогубство. За останні роки різко збільшилася кількість самогубств серед дітей віком 5-14 років (в наш час це 0,5% самогубств серед усіх вікових груп). Надзвичайно високий рівень самогубств відзначається серед підлітків та молоді, що навчається. У віці до 13 років суїцидальні спроби рідкісні, а починаючи з 14-15 років суїцидальна активність різко зростає, досягаючи максимуму в 16-19 років.

В генезі суїциду серед підлітків та молоді велике значення має взаємозв'язок впливів середовища, індивідуальних психологічних структур особистості та особливостей соціалізації індивідуума. У працях вітчизняних та російських фахівців вивчаються психологічні чинники суїцидальної поведінки, але більшість досліджень проводилися на вибірці дорослих осіб, які скоїли суїцидальну спробу (А.Г. Амбрумова, Н.В. Конончук, Л. Крижанівська, В.П. Ларичев, Г.Я. Пілягіна, Л.І. Постовалова, Г.В. Старшенбаум та ін.).

Об'єкт дослідження. Процес навчання.

Предмет дослідження. Методичні особливості проведення занять з теми «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків».

Мета. Теоретично обґрунтувати і розробити лекційне та семінарське заняття, а також контроль знань студентів.

Завдання дослідження:

1. Теоретично опрацювати методичну літературу з теми «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків».
2. Розробити лекційне, семінарське заняття та тестовий контроль з теми: «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків».

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ВНЗ

1.1. Проведення лекційного заняття у ВНЗ

Розмаїття форм і методів організації навчального процесу, застосування інноваційних освітніх технологій у вищій школі, пошуки альтернативних шляхів передачі знань не змогли вплинути на фундаментальність лекційно-семінарської форми організації занять, що в абсолютній більшості вузів залишається провідною. Сама назва свідчить про те, що одним з базових компонентів є лекція.

Цей термін веде походження від латинського "lectio", що у перекладі означає читання, а похідне "lector" - читець. Лекція – найдавніша з форм організації навчання університетів. З'явившись у Стародавній Греції та Стародавньому Римі, вона набула особливого поширення в європейських вишах Середньовіччя. Джерел інформації було обмаль, і викладачі або зачитували книжки студентам, коментуючи основні положення, або проголошували систематизовані відомості у вигляді писаних текстів. Студенти конспектували лекції, а потім завчали записане. Лекція домінувала у вищій школі до XX ст.

Наприкінці XIX ст. розпочалася її нищівна критика як основної форми організації навчання. Відомі педагоги вважали, що обмеження навчальної роботи студентів лише лекціями збіднює процес навчання. Так, М. Пирогов наголошував, що лекції мають читатися тільки тоді, коли викладач може запропонувати студентам зовсім новий, не надрукований матеріал. Однак тривалий час видатні вчені визначалися власне умінням читати лекції. Відомими майстрами лекторської справи були Ф. Пркопович, С. Полоцький, Т. Грановський, М. Остроградський, В. Ключевський, Д. Менделєєв, К. Тімірязєв, П. Яблочков, С. Вавилов, І. Сеченов, І. Павлов, З. Фройд, М. Зеров та ін [7].

Лекція (з латин. lectio – читати) – логічно обґрунтований, послідовний, аргументований і систематизований виклад передбаченого навчальною

програмою матеріалу. Як різновид навчального заняття вона відіграє провідну роль в організації навчання, оскільки не лише започатковує знайомство студентів зі змістом навчальної дисципліни, але спрямовує їх подальшу самостійну навчальну діяльність щодо її опанування. Загалом лекцію можна порівняти з дороговказом змісту, шляхів, способів здобуття знань і ставлень до них. Вона вводить студента у певну наукову галузь і встановлює зв'язок із усіма видами його навчальної діяльності: семінарськими, практичними, лабораторними заняттями, практиками, самостійною підготовкою ІНДЗ, курсових, випускних робіт, контрольних заходів тощо.

Лекція за своєю роллю в навчальному процесі є поліфункціональною. Її основні функції:

- методологічна (наукова) (формує науковий підхід до навчальної дисципліни, орієнтує в потоці надходжень нових наукових відомостей);
- інформативна (освітня) (подає адаптовані для сприймання студентами навчальні дані, систему знань);
- пояснювальна (розкриває сутність наукових понять, їх визначень);
- керуюча (направляє процес засвоєння знань, поступово проводить знання від первинного розуміння до узагальнення);
- орієнтуюча (розкриває генезис теорій, ідей, причини виникнення, рекомендує літературу, спрямовує самостійну навчальну роботу студентів);
- переконуюча (аргументує та логічно доказує знання, на основі чого усвідомлюється наукова інформація);
- систематизуюча (структурує масив знань із навчальної дисципліни);
- стимулююча (викликає інтерес до навчальної інформації);
- розвивальна (розвиває мислення, увагу, уяву, пам'ять й інші пізнавальні здібності, навчає аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати знання);
- виховна (спонукає до соціальної активності, формування особистості майбутнього фахівця) [19].

Переваги лекційного викладу:

- за відсутності посібників із окремих навчальних дисциплін лекція є основним засобом систематизації необхідних предметних знань;
- порівняно з підручником, лекція має більше можливостей щодо врахування новітніх наукових досягнень;
- викладач може враховувати специфіку аудиторії та змінювати змістові акценти;
- розгортається логіка міркувань і суджень («тут і тепер»), яка навчає студентів міркувати;
- знання подаються в певній системі, яка впливає на формування аналітичних і синтезуючих можливостей студентів;
- зосереджується увага студентів на найскладніших питаннях, у яких важко розібратися самотійно;
- озброює студентів не лише знаннями, а й переконаннями, практичними вміннями критично ставитися до наукових проблем;
- забезпечує емоційний контакт лектора та студентів, дає можливості для зворотного зв'язку;
- економно використовує час (за 2 год студент на лекції отримає більше інформації, ніж за такий час самотійної роботи);
- окреслює напрями подальшої самотійної діяльності [12].

Недоліки лекційного викладу:

- базується на репродуктивному навчанні, орієнтує студентів на просте відтворення знань;
- обмежений час не дає можливості висвітлити усі питання належним чином;
- студент на лекції – переважно пасивний слухач, об'єкт педагогічного процесу;
- ґрунтується на мовленні, а більшість студентів краще запам'ятовують інформацію, отриману через зоровий аналізатор;

- встановлено, що навіть після лекції, прочитаної на високому рівні, студенти можуть відновити в середньому 70 % матеріалу через 3 год й 10 % – через 3 дні. На лекції переважно спрацьовує короткотермінова пам'ять;
- дослідження засвідчують, що під час лекції 70 % студентів, не вникаючи в зміст навчального матеріалу, записують усе підряд (так званий стиль «писаря»), 10 % прагнуть усвідомити зміст, а 20 % узагалі займаються сторонніми справами;
- лекція переважно забезпечує засвоєння студентами навчальної інформації лише на першопочатковому рівні розуміння і загального орієнтування в матеріалі. Хоча цей етап також принципово важливий для подальшого засвоєння знань;
- отримання зворотної інформації про рівень розуміння розглянутого на лекції віддалене в часі;
- залежність студентів від поглядів і трактувань понять і явищ викладачами, особливо тими, що мають авторитет чи авторитарний стиль;
- одноманітність і напруженість навчальної роботи призводить до швидкої стомлюваності та зниження уваги. На першій фазі стомлюваності переважають процеси збудження над гальмуванням (шум, рухливість), а на другій – навпаки (апатія, сонливість);
- велика наповнюваність аудиторій під час лекцій, не дає можливості викладачеві ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;
- студенти молодших курсів недостатньо володіють уміннями сприймати, осмислювати і записувати необхідний матеріал, а тому швидко втомлюються й уповільнюють темп лекції;
- лекції у ВНЗ читають викладачі, які мають вчене звання (доценти, професори), а практичні заняття проводять асистенти, тому лекційний матеріал або репродуктивно відтворюється студентами, або зовсім не використовується;
- великий обсяг годин, який відводиться на лекції, часто призводить до дублювання навчального матеріалу під час вивчення різних предметів [9].

У практиці сучасного ВНЗ читаються лекції таких різновидів за своїм призначенням у навчальному процесі:

- навчальна (академічна, тематична, ординарна, основна) – всебічно та систематично розкриває навчальний матеріал із певної теми;
- вступна – обґрунтовує роль, основні методологічні позиції та методи науки й дисципліни у професійній підготовці, дає загальне уявлення про завдання та зміст курсу, його взаємозв'язок із іншими науками та предметами, сприяє зацікавленості ним;
- заключна (підсумкова) – завершує читання лекційного курсу, систематизує подані знання, підбиває підсумки, зосереджує увагу на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності;
- оглядова – читається на випускних курсах і підсумовує все вивчене раніше перед державними іспитами. Вона не є простим повторенням пройденого, а має на меті здійснити систематизований аналіз основних категорій, понять і наукових проблем предмета;
- настановча – окреслює шляхи вивчення дисципліни (переважно на заочній формі навчання або перед практикою). Крім моментів вступної лекції містить докладний аналіз літературних й інформаційних джерел, методичні поради щодо самостійної роботи над навчальним курсом;
- консультативна – доповнює, уточнює матеріал навчальної дисципліни, її зміст визначають запитання студентів [11].

Кожен із різновидів лекційного викладу вносить свої особливості в підготовку та проведення лекційного заняття. Однак загалом кожна лекція складається з докомунікативної та комунікативної фаз, тобто її підготовки і проведення.

Основні етапи підготовки лекції

Докомунікативна (проективна) фаза включає роботу викладача, яка переважно має змістовий і методичний характер. Підготовка передбачає ряд важливих моментів, на яких обов'язково має зосередитися викладач:

1. Розпочинається із ознайомлення з навчальною програмою конкретної навчальної дисципліни, зокрема із логікою побудови курсу, змістом лекційних, семінарських, практичних, лабораторних занять. Додатково викладач має вияснити роль лекційних занять у системі усієї навчальної роботи студентів: проходженні практик, самостійної праці, підготовці курсових, випускних, державній атестації тощо. Встановити взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами професійної підготовки.
2. Ознайомлення з наявними підручниками, посібниками, монографіями з навчального предмета й аналіз того, наскільки в них відображений зміст програми, відповідність навчального матеріалу сучасним досягненням науки, теоретичний рівень і доступність викладу для самостійного вивчення студентами. Педагог повинен орієнтуватись, як навчальна дисципліна, яку він викладає, представлена в літературних джерелах, що можна запропонувати студентам для самостійного опрацювання, а що потрібно детально розглянути під час лекцій. Необхідно враховувати щорічне поповнення друкованими й електронними надходженнями галузі.
3. Визначення теми й мети лекції. Тема фактично окреслює змістові межі навчального матеріалу дисципліни. Водночас вона визначає місце лекції в системі лекційних занять, закріплює за нею особливий предмет вивчення (категорії, поняття, явища, події тощо). Усі теми лекцій навчальної дисципліни є її змістовим каркасом, елементи якого перебувають у взаємозв'язку. Тому якщо викладач збирається читати одну із них, то він тим самим або продовжує, або завершує якісь започатковані знання. Мета кожної лекції зумовлена трьома важливими обставинами. По-перше, загалом навчальними особливостями лекційного заняття, яке носить науково-навчальний характер. Воно призначене для того, щоб закладати основи наукових знань, тобто ознайомлювати з основними методологічними і теоретичними положеннями науки, її мовою, прикладними напрямками, певною системою наукових знань. Формувати відношення до науки, розуміння її завдань і перспектив розвитку, прагнень до поглибленої

самостійної роботи, експериментальних досліджень, практики. Зміст конкретної лекції може бути різностороннім і включати висвітлення завдань, методів та успіхів науки і наукової практики; розгляд різних загальних і конкретних проблем науки; окреслення шляхів наукових досліджень; аналіз історичних подій; критику чи наукову оцінку стану теорії і практики; вивчення професійного досвіду, що базується на положеннях науки. По-друге, мета зумовлюється приналежністю курсу до блоку методологічно-теоретичних чи технологічних дисциплін. У першій групі будуть домінувати установки на детальне ознайомлення з понятійним апаратом і теоріями, а в другій – на вивчення алгоритмів, моделей, технологічних правил, досвіду фахівців. По-третє, враховувати загальний рівень підготовки і розвитку студентів. Студенти молодших і старших курсів різняться можливостями сприйняття і осмислення наукової інформації. І ті, й інші мають працювати на межі вищих інтелектуальних можливостей.

4. Підбір навчального матеріалу стосовно теми. Опрацювання наукової літератури, інтернет-джерел для збирання необхідної щодо теми і мети лекції інформації. Перевірка навчального матеріалу, ілюстрацій, прикладів, які будуть пропонуватися студентам на доцільність, потрібність, якість, запам'ятовуваність.

5. Здійснення специфікації змісту – вибір змісту, основних понять, категорій, які будуть донесені до студентів у процесі лекційного заняття. Бажано повідомити список понять студентам, щоб вони мали змістові орієнтири під час лекції та для проміжного контролю.

6. Вибір виду лекційного викладу: дедуктивний, індуктивний, традиційний, пояснювально-ілюстративний, проблемний, інтерактивний тощо.

7. Розробка плану (послідовності викладу) лекції. Це фактично короткий перелік основних позицій і підрозділів змісту. Найкращий варіант – коли навчальний матеріал поділяється пропорційно на 3–5 питань. План надає лекції цілісного вигляду й орієнтує студентів на основну ідею лекційного викладу. Дидактичними експериментами доведено, що лекція, прочитана за

повідомленим слухачам планом, забезпечує запам'ятовування матеріалу на 10–12 % повніше.

8. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, які будуть використані під час лекції.

9. Підготовка детального тексту лекції (17–20 сторінок), яка розрахована на дві академічні години. У ньому фіксується теоретичний матеріал (зміст і тлумачення основних понять, їхня етимологія) та різноманітні приклади, факти. Теоретичний аспект надає лекції науковості, а посилання на приклади – практичного звучання. Однак для лекції шкідливе перевантаження і теоретичним, і практичним матеріалом. Д. Менделєєв писав: «Лекція, перевантажена фактами, нагадує вогнище, яке так завалене дровами, що починає гаснути». Речення тексту повинні бути короткими (не більше 15 слів).

10. На основі докладного тексту пишеться стислий конспект лекції, де передбачаються такі компоненти, як тема, мета, основні поняття, література, представлення змісту та способів і засобів викладу у вигляді таблиці [22]:

Таблиця 2.2

Основні питання лекції	Орієнтовне дозування часу (хронометраж)	Основні поняття, які викладаються	Основні методи викладання	Основні засоби навчання	ФОПД

Основний зміст тексту лекції переноситься на каталожні картки (чи листки формату А 5) у формі коротких тез, статистичних даних, опорних сигналів, схем, скорочень, вказівок, які буде дано під запис, де матиме місце обговорення, заповнення таблиці тощо. Власне, такий конспект і картки-листки (з маркуванням головного) і стають для викладача візуальною опорою

під час читання навчально-наукової лекції. Відсутність будь-яких записів призводить до нераціонального використання лекційного часу, відволікання від стратегічної лінії викладу навчального матеріалу, порушення його системи.

11. Створення допоміжного, резервного фонду дидактичних матеріалів для лекції (приклади, факти з періодики, телепередач, випадки із життя, факти для підтримки позитивного емоційного настрою студентів тощо). У методичному «банку» викладача мають знаходитися заздалегідь підготовлені додаткові факти, методи, засоби, які можуть знадобитися йому у конкретній ситуації під час читання лекції.

Проведення лекційного заняття розпочинається з комунікативної фази лекції. Це безпосередній виклад навчального матеріалу. Відбувається з урахуванням основних структурних компонентів:

I. Вступ:

- організаційна частина; визначення рівня готовності студентів до сприйняття тощо;
- встановлення контакту з аудиторією, демонстрація особистого позитивного психо-емоційного стану і готовності до взаємодії, подолання бар'єрів;
- можливий стислий змістовий огляд попередньо викладеного лекційного матеріалу (5–6 хв), до якого залучаються студенти;
- повідомлення теми й мети лекції, мотивування важливості навчального матеріалу, який вивчатиметься, для майбутньої професійної діяльності, створення у студентів позитивної установки на його засвоєння.

II. Основна частина:

- повідомлення плану лекції, літератури (за потреби), основних понять;
- актуалізація важливих теоретичних положень, на яких ґрунтується зміст виголошуваної лекції і які студентам відомі з попередніх навчальних занять чи з власного досвіду. Для цього перед ними можуть ставитися питання, на які немає готової відповіді. Шляхом мозкового штурму студенти залучаються до виголошення власних міркувань, ідей тощо;
- під час викладу навчального матеріалу викладач має стежити за логічною послідовністю, чіткістю визначення ключових положень («Найменша неясність у голові учителя перетворюється в нічну темряву в головах його учнів», – писав К. Ушинський), доступністю [4].

Студенти здатні працювати (сприймати інформацію) лише за умови розуміння того, про що йдеться. Завершувати кожне питання лекції підсумком і мотивованим переходом до наступного;

- викладач має володіти ініціативою, стимулювати й утримувати увагу студентів, активізувати їхню мислительну діяльність, керувати процесом

засвоєння знань, такими операціями, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, розрізнення, узагальнення тощо. Орієнтуватися на те, що існує природна динаміка лекції, яка включає чотири фази: початок сприйняття (4–5 хв), оптимальна активність сприйняття (25–30 хв), фази зусиль (10–15 хв) і виразної втоми (кризи уваги). Безумовно, прояви та періодичність криз індивідуальні й викладач має стежити за тим, коли вони починають проявлятися у більшості присутніх через шум в аудиторії, позіхання, голосне зітхання тощо. Таких криз уваги може бути 2–4 протягом лекції. Викладач має відчувати наближення кризи з початком фази зусиль і знизити ступінь напруження уваги, запропонувати цікавий приклад, репліку, жарт, гумористичний вислів тощо. Враховуючи те, що у період ослаблення уваги деякі студенти не вникають у сутність головних ідей лекції, педагог може повторити їх декілька разів під час лекційного заняття;

– налагодження зі студентами контактів візуального (зорового) та вербального (мовленнєвого) характеру, які полягають у встановленні зворотного зв'язку і розумінні, на якому рівні сприйняття навчального матеріалу вони знаходяться, запрошенні присутніх до міркувань, роздумів («Якою є Ваша думка?», «Наскільки правомірний такий підхід?» тощо), реагуванні на спонтанні запитання. Важливим є пізнавальний контакт, коли викладач створює перед студентами ілюзію, що знання народжуються «тут і тепер», безпосередньо на їхніх очах і за їхньою участю в оцінюванні фактів і підведенні підсумків;

– керівництво студентами щодо ведення записів лекційного матеріалу. Конспектування сприяє роботі моторного компонента пам'яті. Записаний матеріал у подальшому використовується для поглибленого засвоєння й обробки навчального матеріалу. Але конспект корисний тоді, коли орієнтований на одночасну зі слуханням лекції розумову переробку матеріалу, на виділення та фіксацію в тезисноаргументованій формі головного змісту лекції. Саме тому формування культури ведення лекційних записів – важливе педагогічне завдання викладача;

– на аудиторію впливає не лише зміст лекції, а й лінгвістичні особливості її виголошення, тобто грамотна побудова речень, використання урізноманітненого лексичного запасу, синонімів, образів, порівнянь, риторичних запитань. Речення мають бути короткими, простими. Водночас лекція повинна виголошуватися науковою мовою й не допускати примітивізації, вульгаризації наукових положень [17];

– важливу роль відіграють паралінгвістичні засоби впливу на слухачів:

- темп мовлення. Для гуманітарних наук – 70–90 слів за хв. Виголошення понад 100 слів за хв є зашвидким, а до 60 слів – уповільненим;
- висота й потужність (читати лекцію потрібно доволі голосно, щоб чули, і доволі тихо, щоб слухали), природна модуляція голосу, інтонація, логічні наголоси й акценти, паузи. Останні варто робити перед повідомленням важливих наукових положень, щоб загострити увагу присутніх;

– у ході лекції викладач використовує і кінетичні засоби впливу на студентів. Сюди належать зовнішність і охайність, контроль надмірної (механічної) жестикуляції. Жести та міміка мають бути логічними (визначені тим, що говориться). Позиція під час виступу вибирається стійка, але не одноманітна, щоб не стомлюватися. В жодному разі не можна переміщуватися по аудиторії. Це розпорошує увагу студентів і негативно впливає на сприйняття матеріалу.

III. Завершальна частина:

- узагальнення в стислих формулюваннях основних положень лекції, логічне завершення її як цілісного утворення;
- визначення рівня розуміння (перевірка, уточнення, запитання від студентів);
- виголошення завдань для самостійної навчальної роботи студентів, семінарських і практичних занять;
- змістове орієнтування на наступну лекцію [2].

Викладач у процесі підготовки та проведення лекцій має демонструвати такі якості й уміння:

1. Ерудованість. Обізнаність із найновішими досягненнями науки, яка викладається. Широта знань дає можливість педагогу глибоко проникнути в сутність питання, що вивчається, конструювати знання відповідно до можливостей аудиторії, породжувати експромти.
2. Емоційність. Це має бути особлива інтелектуальна емоційність, яка активізує слухачів. Проте викладач повинен пам'ятати, що він читає не публічну і не популярну за своїм характером лекцію, а навчальну та наукову. Надмірна захопленість і емоційність може призвести до чуттєвого сприйняття за рахунок пониження активності мислительної діяльності студентів. Відомо, що емоційне сприйняття обернено пропорційне вольовим зусиллям, спрямованим для пізнання предмета вивчення. Також емоційне збудження може перевтомлювати нервову систему слухачів.
3. Самоспостереження та самоконтроль за власним способом викладання, його ефективністю, аналіз рівня уміння читання лекції.
4. Емпатійність. Відчувати, що студенти під час лекції виконують важку працю й можливості їхньої здатності до сприйняття інформації не однакові. Не дратуватися від якихось нелогічних дій чи запитань з їх боку.
5. Впевненість і природність. Голос, міміка, пози, жести не повинні бути штучними, надуманими, демонстративними, але переконливими.
6. Педагогічна чутливість. Розуміння причин бар'єрів, які можуть виникати під час лекції: перцептивних (надостатнє врахування закономірностей сприйняття слухачами – неадекватний темп, погана дикція, незрозумілість висловлювань); значеннєвих (наявність у студентів упередженості щодо актуальності пропонованого для них навчального матеріалу); логічних (розходження в поглядах на трактування фактів, понять тощо). Прагнення їх подолати [15].

1.2. Проведення семінарського заняття у ВНЗ

Традиційні семінари – один з поширених видів занять з гуманітарних та технічних наук у вищих навчальних закладах. Семінар є засобом розвитку

у студентів культури наукового мислення, а також призначений для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методикою наукового пізнання.

Глобальна мета семінару – полягає в тому, щоб знання, які отримали студенти, наприклад, на лекції або в результаті самостійної роботи розширилися, поглибилися, закріпилися, набули якісно нового змісту. Студенти на семінарах навчаються бути здатними до самостійних суджень, відтворення та поглиблення знань.

Семінарські заняття мають багату історію. Семінар (лат. - *seminarium*) перекладається як "розсадник", що у початковому значенні пов'язано з функціями "посівання" знань, які передавав учитель учням і які "визрівали" та "проростали" у їх свідомості. Семінари проводилися у стародавніх грецьких та римських школах як поєднання диспутів, повідомлень учнів, коментарів та висновків викладачів [1].

Подальший розвиток семінари отримали в університетах. У 18-му сторіччі вони призначалися головним чином для роботи над першоджерелами, переважно з гуманітарних наук. Остаточно слово семінар, яке спершу означало науково-практичне заняття зі спеціальних гуманітарних наук, увійшло в лексикон у 30 роки ХХ сторіччя.

У сучасній вищій школі семінар наряду з лекцією відноситься до основних форм організації навчального процесу і виконує три функції: пізнавальну, виховну та контрольну.

Семінарське заняття являє собою групове заняття, яке проводиться під керівництвом викладача, як правило, після прочитаної лекції з відповідної теми курсу і самостійної підготовки студентів групи. Це форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів) [16].

Семінарські заняття проводяться згідно з розкладами навчальних занять з тем, що вказані в робочих навчальних програмах і планах

семінарських занять. Залежно від дисципліни, що вивчається, і тематики курсу тривалість семінарського заняття може бути як двох- так і чотирьохгодинна (одна чи дві пари).

Семінарське заняття — це завжди безпосереднє контактування зі студентами, встановлення довірливих відносин, продуктивне педагогічне спілкування. Досвідчені викладачі формуючи атмосферу творчої роботи, орієнтують студентів на виступи за характером оцінки, дискусії, співвідносячи їх із простим викладом вивчених та підготовлених тем, заслуховуванням рефератів. Викладач дає установку на прослуховування або акцентує увагу студентів на оцінці та обговоренні, залежно від тематики та ситуації. Враховуючи все це, викладач керує дискусією та розподілом ролей. Невпевненим слухачам пропонуються окремі полегшені питання, які дають можливість виступити та відчувати психологічний стан успіху [20].

Основними завданнями семінарського заняття є:

- розвивати пізнавальну активність і самодіяльність, уміння творчо застосовувати матеріал лекцій;
- поглиблювати і закріплювати знання, отримані в процесі вивчення предмету;
- сприяти розвитку творчого мислення, вміння логічно висловлювати і аргументувати свої думки, слухати один одного, продуктивно критикувати.

Семінарські заняття виступають також засобом перевірки розвитку і закріплення навичок самостійної роботи, що є однією з найважливіших форм навчальної роботи студентів та сприяють вихованню ініціативи, активності, самостійності в роботі, привчають систематичному, планомірному засвоєнню навчального матеріалу, монографічної та іншої літератури, законодавчих і відомчих актів [5].

Відповідно до завдань і змісту в сучасних вищих навчальних закладах поширені семінарські заняття трьох типів:

1. Просемінар. Просемінари у XVIII-XIX ст. існували під назвою попередніх семінарів для студентів першого семестру. В сучасних умовах в

навчальних планах заняття під такою назвою відсутні, хоч широко застосовуються в педагогічній практиці окремих викладачів. Головне їхнє завдання; виробити у студента вміння виконувати різноманітні практичні роботи (навчитися працювати з книгою, першоджерелами, навчити реферуванню літератури, складанню тез іншими словами). Просемінари - це своєрідні практикуми, які проводяться на молодших курсах.

2. Власне семінар. Це традиційне заняття, в якому опір робиться на закріплення теоретичних відомостей, формування системи знань, підготовку до виконання подальших практичних завдань. Він може проходити у таких формах:

- фронтальне семінарське заняття, що передбачає роботу всіх його учасників над темою та питаннями;

- семінарське заняття з підготовленими доповідями, що передбачає проведення роботи навколо декількох доповідей. Головна увага - підготовка самої доповіді та співдоповіді, інші учасники семінарського заняття вивчають основні джерела за обраною проблемою;

- комбіноване – співвідносить комбіновані форми роботи, тобто частина питань розробляється всіма учасниками, решта - підготовка доповідей та повідомлень.

3. Спецсемінар. Спецсемінар дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою - присвячений більш ґрунтовному вивченню тієї чи іншої наукової проблеми і тому має дослідницький характер. Вони проводяться на старших курсах і мають на меті ширше залучати студентів до науково-дослідницької роботи. Основне, чого набувають студенти на цих семінарських заняттях, - це вміння проводити наукові дослідження тих чи інших актуальних проблем. Практикується на старших курсах із фахових навчальних дисциплін та дисциплін спеціалізації. Він покликаний поєднувати теоретичну підготовку майбутніх фахівців з їх участю в науково-дослідній роботі [18].

Отже, алгоритм підготовчої роботи викладача до семінару може

виглядати так:

1. Ретельно зважити зміст чергової теми семінарського заняття, її місця в загальній системі занять;
2. Опрацювати необхідну літературу(як рекомендовану для студентів, так і додаткову);
3. Розробити план проведення семінарського заняття, що включає послідовне викладення в тезисній формі основних положень теми;
4. Скласти перелік основних, додаткових і навідних питань;
5. Підготувати ілюстративні приклади для зв'язку предмета з практикою, з життям;
6. Підготувати наочні й допоміжні засоби;
7. Особливо спрогнозувати все те, що, як правило, викликає певні труднощі у слухачів (курсантів, студентів);
8. Розподілити всі елементи семінарського заняття за часом. Технологія підготовки і проведення семінарського заняття передбачає певну послідовність дій викладача та студентів, яка включає два етапи [8].

I. Підготовчий етап:

1. Вибір теми семінару, формулювання його мети, завдань, основних і додаткових питань.
2. Розподіл пізнавальних завдань між учнями з урахуванням індивідуальних особливостей.
3. Підбір основних інформаційних матеріалів.
4. Проведення групових та індивідуальних консультацій, перевірка конспектів.

II. Основний етап:

1. Повідомлення теми, мети, завдань заняття.
2. Мотивація навчальної діяльності.
3. Ознайомлення з доповідями, що підготували учні.
4. Обговорення доповідей, рецензування відповідей.
5. Підведення підсумків.

Успіх семінарських занять у вищих навчальних закладах значною мірою залежать від їх раціональної організації та активних методів проведення:

- тематичні дискусії та диспути;
- колективний пошук відповідей і ролей;
- бесіда і вільний обмін думками;
- інформація про конструктивні пропозиції студентів;
- ігрове проектування.

Крім організаційних моментів, важливу роль відіграє методика проведення семінарських занять. Основними методами проведення є розповідь викладача (вступне і заключне слово) і студентів, а також бесіда, ілюстрації і демонстрації, екскурсії. Звичайно, всі вони використовуються не ізольовано, а в єдності. Не існує жодного семінарського заняття, яке б проводилось одним методом. На кожному з них застосовуються різні методи, хоч один з них може бути і домінуючим. Основною складовою частиною більшості семінарських занять є виступи студентів. А ці виступи можуть бути у вигляді розповіді (інколи включають елементи лекції), ілюстрації і демонстрації. Після виступу студента розгортається бесіда, в якій бере участь як доповідач, так викладач і інші студенти [6].

Студенти під час семінару можуть виступати з рефератами. Кожний доповідач повинен викласти зміст реферату усно за 10-15 хв. Студенти та викладач ставлять запитання, а виступаючі на них відповідають. Після цього виступають рецензенти від студентів, що попередньо ознайомились із текстами рефератів. Подальший перебіг семінарського заняття передбачає виступи студентів, які зобов'язані висловити свою думку про реферат, про виступи товаришів, викласти суть однієї з проблем, винесених на розгляд на семінарське заняття. Виступ студентів не бажано переривати або виправляти. Робити це можна лише у разі грубих помилок. Після виступу можна ставити запитання. В кінці заняття керівник підводить підсумки, дає оцінку виступів (якщо цього не було зроблено при обговоренні кожного питання) та

настанови щодо підготовки до наступних занять [23].

Отже, хід семінарського заняття та його структура за традиційною методикою викладання може визначатися наступним чином:

1. Вступ: мотивація навчання, активізація опорних знань.
2. Оголошення теми і мети, порядку проведення.
3. Поступовий розгляд попередньо визначених питань у вигляді виступів, обговорення питання, рефератів, рецензій, відповідей, доповнень до них.
4. Підведення викладачем або сильним студентом загального підсумку заняття.
5. Оголошення завдання, мотивація навчальної діяльності на майбутні заняття [3].

1.3. Контроль знань у ВНЗ

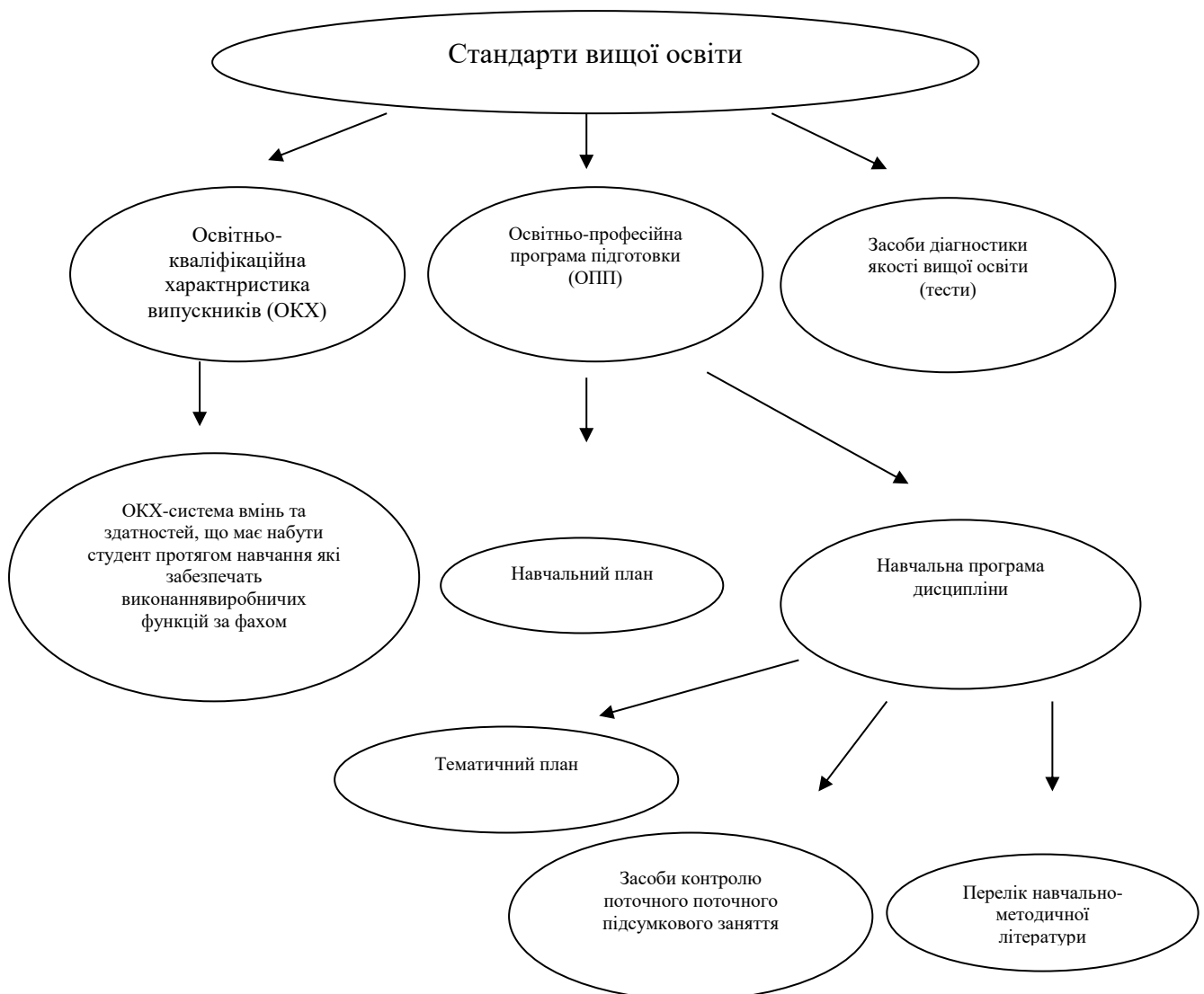
Одним із засобів визначення кількісних і якісних параметрів технології навчання виступає контроль, як один із невід'ємних компонентів процесу діагностування навчальних досягнень студентів.

Контроль — це виявлення, вимір і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів. Саму ж процедуру виявлення та виміру називають перевіркою, що є складовою частиною контролю. Крім перевірки, контроль містить у собі оцінювання (як процес) і оцінку (як результат) перевірки.

Контроль знань, як організація зворотного зв'язку і засобу управління навчально-виховним процесом, посідає важливе місце у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. З його допомогою встановлюють вихідний рівень знань студентів, отримують інформацію про стан їхніх знань у процесі навчання. Його ж ефективність значною мірою залежить від уміння студентів сповна використовувати можливості бібліотеки вишу. Зазначимо, що це вміння потрібно виховувати і розвивати. І тут важко переоцінити роль викладачів ВНЗ, працівників бібліотеки. Зі

зміною завдань вищої школи, змінюються окремі форми і способи контролю знань, але його головна суть — знати, наскільки вдало відбувся процес засвоєння вивченого матеріалу, — залишається незмінною. Вона визначається самою природою процесу вивчення певної дисципліни [13].

Показники контролю знань студентів є єдиною основою для судження про результати навчання, а отже й для вирішення таких важливих питань, як переведення на наступний курс, призначення стипендії, випуск з вищої школи і видача диплома. Дані про результати контролю знань студентів слугують основними показниками, за якими оцінюється робота не тільки окремих студентів і викладачів, а й академічних груп, курсів, факультетів і вищих навчальних закладів у цілому та таких важливих його ланок, як бібліотека.

До основних завдань системи контролю якості підготовки фахівців відносять:

- визначення рівня виявлення та розвитку системи компетенцій особистості студентів;
- виявлення, перевірку та оцінювання рівня здобутих знань, умінь та навичок студентів і якості засвоєння ними навчального матеріалу з конкретної дисципліни на всіх етапах навчання;
- порівняння фактичних результатів навчально-пізнавальної діяльності із запланованими;
- оцінювання відповідності змісту, форм, методів і засобів навчання до мети та завдань підготовки фахівців відносно галузевої компоненти державних стандартів освіти з певного напрямку підготовки або спеціальності;
- стимулювання систематичної самостійної роботи та пізнавальної активності студентів;
- виявлення і розвиток творчих здібностей, підвищення зацікавленості у вивченні навчального матеріалу;
- оцінювання ефективності самостійної, індивідуальної роботи студентів, їхнього вміння працювати з навчальною, довідковою, методичною літературою;
- виявлення кращого досвіду та розроблення заходів для підвищення якості навчання шляхом впровадження у навчальний процес інноваційних технологій, у тому числі використання нових інформаційних можливостей, зокрема комп'ютера, Інтернету.

Одним із найважливіших методів контролю є спостереження за навчальною діяльністю студентів. Він дає змогу скласти уявлення про пізнавальні можливості студентів, їхнє ставлення до оволодіння знаннями, рівень самостійної підготовки тощо [14].

Усне опитування досить широко використовують у традиційній системі перевірки та оцінювання навчальних досягнень студентів, воно полягає в

постановці перед ними запитань за змістом навчального матеріалу та оцінюванні їхніх відповідей. За своїм характером усне опитування може бути індивідуальним і фронтальним, простим і складним.

Повніше реалізувати діагностичну функцію уможливорює письмовий контроль. Він дає змогу економно використовувати навчальний час, виявити уміння логічного, послідовного викладення думок студентом, досягти єдності вимог до контролю. Проте, письмові контрольні роботи не можуть замінити усного контролю знань, викладачеві необхідно поєднувати ці методи [21].

Графічна перевірка індивідуалізує навчання, дає можливість ґрунтовно реалізувати діагностичну та освітню функції контролю. Графічну перевірку як метод контролю знань у вищих аграрних навчальних закладах використовують при вивченні нарисної геометрії, технічного креслення, деталей сільськогосподарських машин, теоретичної механіки тощо. Формами графічної перевірки знань, умінь та навичок є креслення деталей, вузлів машин, графіків, перерізів, механізмів, схем машин та агрегатів, технологічних процесів, побудова діаграм тощо. Цей метод контролю сприяє виявленню вміння та навичок студентів узагальнювати, класифікувати вивчений матеріал, просторовій уяві, креслярському вмінню, розвитку пізнавальної самостійності, наполегливості, вихованню сумлінності, відповідальності. У процесі захисту графічної роботи викладач вказує на помилки, відзначає переваги виконаної роботи.

Отже, до основної умови організації ефективного контролю навчальних досягнень у процесі вивчення спеціальних дисциплін відносимо системність контролю, коли вивчення кожного розділу, кожної теми закінчується контрольними завданнями, а усне опитування, письмові роботи, тестові завдання поєднують із графічною та практичною перевіркою, цілеспрямовано і доцільно використовують у формуванні самоконтролю студентів. Контрольні завдання мають охоплювати весь навчальний матеріал і бути диференційованими за рівнями володіння студентами знаннями. При

цьому викладач інформує їх про зміст, методи, форми і терміни проведення контрольних заходів та надає можливість кожному ознайомитися з результатами контролю, проаналізувати їх виконання, допущені помилки [10].

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ З ТЕМИ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ»

2.1. Лекційне заняття

Лекційне заняття на тему: «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків та її психолого-педагогічні аспекти»

План

Вступ.

1. З. Фрейд, А. Адлер та К. Меннінгер про головні інстинкти людини – життя і смерть.
2. Причини самогубства за В.М.Бехтеревим.
3. І.А. Сікорський: етапи суїцидальної готовності.
4. Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки.

Висновок.

Рекомендована літератури:

Основна:

Амбрумова А.Г. Социальная дезадаптация и суицид: Сб.тр.НИИ психиатрии им. Асатиани. – 1974. – 398 с.

Додаткова:

Вашека Т.В. Перспективи дослідження психологічних аспектів проблеми суїцидальної поведінки // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2004.

Мета: Ознайомити студентів із основними поняттями суїцидальної поведінки, її основними аспектами у психологічному і педагогічному контексті, підняти рівень знань студентів щодо даної проблеми та викликати інтерес до проблеми суїцидальних випадків, виховати любов до життя та наголосити на важливості знаходження свого сенсу життя.

*Життя — це безцінний дар, який дається людині
при народженні і те, як: людина розпорядиться ним, залежить від неї самої.*

Сократ

Суїцидальна поведінка підлітків останніми роками все частіше стає предметом наукових досліджень. Дійсно, самогубства неповнолітніх — багатогранна проблема, яка завдає величезного морального збитку батькам, одноліткам і суспільству. З 60-х років XX століття суїцидальна поведінка підлітків стала актуальною проблемою в розвинених країнах світу. Як стверджує статистика, Україна займає одне з провідних місць в Європі за кількістю самогубств. За даними Державного комітету статистики, на 100 тис. чоловік припадає 22 самогубства. Смерть від суїциду займає друге місце в Україні після природної смерті і смерті від зовнішніх причин. Найбільша частота суїциду спостерігається у підлітків у віці до 14 років. У цієї категорії дітей на одну смерть приходить до 200 нереалізованих суїцидальних спроб. Статистика говорить про те, що причиною трагедії служать невпевненість в собі, конфлікти з батьками і нерозділена любов. Було встановлено, що лише у 10 підлітків у разі самогубства є істинне бажання покінчити собою, в інших 90 це «крик про допомогу». Часто суїцидальні дії підлітків носять демонстративний характер, здійснюються у вигляді своєрідного «суїцидального шантажу». Суїцидальний прояв сучасних підлітків, а особливо в пубертатний період, є однією з найбільш актуальних соціально-психологічних та соціально-педагогічних проблем суспільства.

1. Психолого-педагогічний підхід у вивченні суїцидальної поведінки посідає важливе місце. Вчені багатьох шкіл і напрямів висували різні

гіпотези про природу аутоагресії, специфічні особливості суїцидентів, прагнучи знайти ключ до розуміння механізмів прийняття суїцидального рішення. У науковій думці XIX – I половини XX ст. самогубство було загадкою, яку потрібно було розгадати. Представники психоаналітичної теорії шукали розгадку в дії підсвідомих механізмів психіки. Австрійський психоаналітик В. Штекель одним з перших обґрунтував теорію про прагнення до власної смерті як відображення бажання смерті когось іншого, тобто ворожості, зверненої на себе. Для позначення бажання до знищення життя В. Штекель використовує термін «танатос», що надалі набув більш широкого значення і зараз застосовується у психоаналізі для характеристики будь-яких деструктивних тенденцій. Ідею інстинкту смерті, незалежно від В. Штекеля було також сформульовано іншим видатним психоаналітиком С. Шпильрейном у 1912 році.

3. Фрейд визнавав існування двох рівновеликих сил людської природи – Еросу і Танатосу. Інстинкт смерті лежить в основі всіх проявів жорстокості, вбивств і самогубств. У розумінні 3. Фрейда, всім живим організмам притаманне компульсивне прагнення повернутися до неорганічного стану, з якого вони вийшли. Йдучи за Шопенгауером, 3. Фрейд стверджував: «Метою життя є смерть».

А. Адлер – представник раннього психоаналітичного руху – розглядав проблему самогубства на тлі своєї теорії про комплекс неповноцінності. Він вважав, що, приймаючи суїцидальне рішення, особистість переборює дитячі комплекси неповноцінності і самостверджується.

Американський психіатр К. Меннінгер – представник психоаналітичного напрямку – у своїх поглядах на роль несвідомого у виникненні саморуйнування людини, як і 3. Фрейд, виходив з наявності в ньому Танатосу – інстинкту смерті, що справляє свій руйнівний вплив і манить людину до загибелі. Безсумнівним оригінальним внеском К. Меннінгера в суїцидологію варто вважати виділення ним трьох основних

частин суїцидальної поведінки. Для того, щоб зробити самогубство необхідним, на думку автора, одночасно повинні бути наявними:

- бажання вбити;
- бажання бути вбитим;
- бажання вмерти.

У цьому випадку суїцид стає практично невідворотною реальністю. У підсумковій роботі К. Меннінгера «Людина проти самої себе» (1938) описуються різні форми саморуйнівної поведінки:

- «хронічне самогубство» (аскетизм, мучеництво, невротична інвалідизація, алкоголізм, антигромадська поведінка, психоз);
- «часткове самогубство» (тілесні самоушкодження, симуляція, прагнення піддаватися численним оперативним втручанням, нещасні випадки з психологічним підґрунтям);
- «органічне самогубство» (визначені психологічні фактори соматичних захворювань).

Усі ці прояви скорочують людське життя і, на думку автора, означають часткову смерть. Розвиваючи психоаналітичну теорію, російський психолог Г.І. Гордон вказує на існування в глибині душі людини двох головних інстинктів – життя і смерті, змішування яких являє собою життя. І якщо життєвий тонус слабшає, то людина здатна вчинити самогубство.

У роботі «Сучасні самогубства» (1912) Г.І. Гордон звертає увагу на те, що причини аутоагресивної поведінки слід шукати не в зовнішніх обставинах, а у внутрішніх переживаннях суб'єкта. На думку автора, деякі люди мають схильність до суїцидальних дій, які неминуче ведуть людину до катастрофи. Людина втрачає смак до життя, сприймаючи його як таке, що втратило будь-який сенс.

Слід зазначити, що Г.І. Гордон вважав необґрунтованим пояснення самогубства психічним розладом. На його думку, «кандидатів у самогубці» необхідно шукати серед людей, у яких потреби перевищують можливості. Звідси розчарування і незадоволеність життям; такі особистості, по суті, вже

порвали з життям, але продовжують існувати немов «за інерцією». «Ми допускаємо, стало бути, що за певних умов кожний з нас може стати самогубцем, незалежно від стану здоров'я, розумових здібностей, оточуючих умов життя і т.д.». Автор робить спробу пов'язати психологічні основи походження суїцидальної поведінки з деякими характеристиками соціального середовища. Знизити рівень самогубств можливо, на його думку, тільки змінивши ситуацію, що склалася у суспільстві. Однак він не бачив ніяких реальних шляхів для соціальних змін. Це стало причиною формування у автора песимістичного погляду на суїцидальні прогнози.

2.Глибоке вивчення морально-психологічних і педагогічних аспектів суїцидальної поведінки проводили такі представники психологічного напрямку, як В.М. Бехтерев, І.А. Сікорський, Б. Краєвський, Л.М. Дрознес, А.М. Острогорський, В.А. Федоров та інші.

Значний інтерес з цього погляду становить робота В.М.Бехтерева «Питання суспільного виховання» (1909). Аналізуючи причини самогубств осіб молодого віку, автор указує на недолік морального виховання в суспільстві. На думку автора, така недостатність веде до дисгармонії і моральної нестійкості особистості, яка тільки формується, і як наслідок – до суїцидальних вчинків.

Виступаючи на I з'їзді Російського союзу психіатрів і невропатологів у 1911 році, В.М. Бехтерев у своїй доповіді «Про причини самогубства і можливу боротьбу з ним» вказував на необхідність реформи старої школи. Поліпшення стану він вбачав у кардинальних змінах процесу навчання, недопущенні негуманного і черствого ставлення педагогів до вихованців. Навчання, на думку В.М. Бехтерева, повинно перетворитися із самоцілі на засіб морального і громадянського виховання. У своєму виступі автор також наголошував, що не слід ототожнювати самогубство з душевною хворобою, так само, як і відносити його виключно до вчинків здорової особистості. Щодо профілактики суїцидальної поведінки доповідач закликав до посилення взаємодопомоги, просвіти народу, боротьби з алкоголізмом,

поліпшення медичної допомоги, зростання доброчинності. Превентивні заходи повинні, на його думку, містити в собі виховання людини в дусі моральних обов'язків і любові до ближнього, розвиток духу соціального оптимізму.

Ще на початку XX ст. В.М. Бехтерев указував на те, що, аналізуючи причини аутоагресивних дій, для розуміння природи самогубства ми повинні використовувати методи різних наукових дисциплін: статистичний, клінічний, судово-медичний, патологоанатомічний, застосовуючи їх у комплексі. Цієї думки дотримувався і І.А. Сікорський у своєму посібнику з психіатрії (1910), зазначаючи, що самогубство є міжгалузевою сферою, що розглядається не тільки психіатрією, але і педагогікою, етикою, римінальним правом.

3.У роботі «Психологічні основи виховання і навчання» (1909) І.А. Сікорський звертається до проблеми зростання самогубств серед учнів. Збільшення кількості шкільних суїцидів автор пояснював насамперед впливом морально-етичних факторів і тісно пов'язаних з ними питаннями навчання і виховання. На його думку, профілактичні заходи повинні включати лікувально-оздоровчий і психологічний цикли. У проведенні цієї програми велика відповідальність покладається на все суспільство, бо саме воно повинно вважати це завдання своїм моральним обов'язком.

Аналогічні настрої звучать і в більш ранній роботі вченого «Психологічний стан перед самогубством» (1896), де він вказує, що «...явища самогубства накладають на представників різних спеціальностей моральний обов'язок – працювати на загальній ниві розробки запобіжних заходів проти зла, що у наші дні стало хворобою століття».

У монографії «Психологічна боротьба із самогубством у юні роки» (1913) І.А. Сікорський підкреслював, що поряд із застосуванням методів лікарської допомоги одним з ефективних засобів проти суїцидальних намірів є дієва любов до людини, співчуття і розуміння. Кожен повинен бути готовий надати ближньому «швидку психологічну допомогу».

Монографія російського вченого цікава ще й тим, що в ній автор пропонує оригінальну типологічну схему формування суїцидальної поведінки у вигляді феноменологічного ряду етапів наростаючої суїцидальної готовності:

I етап – сумніву і нерішучості;

II етап – виникнення почуття провини;

III етап – стан туги, гніву, страху;

IV етап – фанатизм.

I.A. Сікорський був переконаний, що суїцидальним намірам можна запобігти під впливом засобів морально-етичного впливу, особливо на ранніх етапах формування суїцидального задуму.

Монографію було належно оцінено сучасниками. Так В.М. Бехтерев у «Віснику психології, кримінальної антропології і педології» опублікував рецензію на працю I.A. Сікорського, в якій підкреслив високе практичне значення цієї роботи.

4.Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки становить собою систему форм і методів роботи, спрямованих на запобігання суїцидальної поведінки серед дітей та молоді. Варто зауважити, що соціально-педагогічна профілактична робота має будуватися на таких принципах: довготривалості, неперервності, систематичності, адресності, своєчасності, доступності, інтеграції в навчально-виховний процес, комплексності.

Виокремлюють три рівні профілактики (первинна, вторинна, третинна). Водночас, оскільки мова йде про попередження суїцидальної поведінки у загальноосвітньому навчальному закладі, насамперед потрібно брати до уваги первинну профілактику. Саме цей вид профілактики має на меті створення і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей і запобігають несприятливому впливу на нього факторів соціального і природнього середовища. Задля ефективної організації соціально-педагогічної профілактики у загальноосвітньому навчальному закладі

необхідно створювати спеціальні програми збереження психічного здоров'я, особливу увагу звертаючи на позакласну виховну роботу та взаємодію начального закладу з родинами учнів, іншими соціальними інститутами [4].

Для підвищення самооцінки підлітка, батькам слід доцільно користуватися наступними заходами: завжди підкреслюйте все добре й успішне, що властиве вашій дитині. Це підвищує впевненість у собі, зміцнює віру у майбутнє; не чинить тиск на підлітка, не висувайте надмірних вимог у навчанні, житті тощо; демонструйте дитині справжню любов до неї, а не тільки слова, щоб вона відчула, що її дійсно люблять; приймайте, любіть своїх дітей такими, якими вони є – не за гарну поведінку та успіхи, а тому, що вони ваші діти, ваша кров, ваші гени, майже ви самі; підтримуйте самостійні прагнення своєї дитини не захоплюйтесь оцінюванням, не судіть її, знайте, що шлях до підвищення самооцінки проходить через самостійність і власну успішну діяльність дитини; слід тактовно і розумно підтримувати усі починання своєї дитини, які ведуть до підвищення самооцінки, фізичного розвитку, особистісного зростання.

Таким чином, можемо стверджувати, що явище суїцидальної поведінки підлітків становить собою загрозу для їх гармонійного розвитку. Учні сучасної школи становлять групу ризику щодо суїцидальної активності. Саме тому, соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у загальноосвітніх закладах – актуальна соціально-педагогічна проблема, що потребує вирішення на різних рівнях й в різних аспектах. Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у шкільному середовищі потребує систематичного впровадження, задіяння різних відомств для її ефективності. Тому, важливо звернути увагу на цю наукову проблему у теоретичному та практичному аспектах.

Питання для самоконтролю:

1. Хто з психоаналітиків першим обґрунтував теорію про прагнення до власної смерті?
2. Як ви зрозуміли слово «танатос» ?

3. Ерос і Танатос – основні людські сили. Чи погоджуєтесь ви із З. Фрейдом.
4. Які форми саморуйнівної поведінки виділяє К. Меннінгер?
5. Наскільки актуальна проблема зростання самогубств серед учнів?
6. Які ви знаєте етапи наростаючої суїцидальної готовності?
7. Чи вмієте ви надавати «першу швидку психологічну допомогу»?

2.2 Семінарське заняття

Семінарське заняття на тему: «Заходи профілактики суїциду серед дітей і підлітків»

Мета: обґрунтувати важливість профілактики суїциду серед підлітків та безпосередньо розповісти про можливі заходи попередження суїцидальних проявів.

План

Вступ.

1. Суїцидальна поведінка, її типи.
2. Предсуїцидальний синдром.
3. Як помітити насувається суїцид.

Висновки.

Рекомендована література:

Основна:

Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді : метод. реком. – К. : ІПППОАПН України, КФ ВМУРол «Україна», 2007. – 68 с.

Додаткова:

Шинкарук М. Є. Профілактика суїцидальних тенденцій у підлітків / М. Є. Шинкарук // Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених. – Хмельницький, 2011. – 362 с.

Вступ

Суїцид – умисне самоушкодження зі смертельним результатом, (позбавлення себе життя). Психологічний зміст суїциду найчастіше полягає у відреагування афекту, зняття емоційної напруги, догляду від тієї ситуації, в якій волею неволею він виявляється. Виключно людський акт. Люди, що здійснюють суїцид, зазвичай страждають від сильного душевного болю і перебувають у стані стресу, а також відчувають неможливість впоратися зі своїми проблемами. Вони часто страждають психічними хворобами, емоційними порушеннями, особливо депресією, і дивляться в майбутнє без надії. Статистика: частота суїцидальних дій серед молоді, протягом останніх двох десятиліть подвоїлася. У 30% осіб у віці 14 - 24 років бувають суїцидальні думки, 6% юнаків і 10% дівчат здійснюють суїцидальні дії. Із загальної кількості суїцидів 90% - здійснюється людьми з психотичними станами і лише 10% - без психотичних розладів. Деякі фахівці пишуть про те, що в 10% суїцидальна поведінка має мету покінчити собою, і в 90% суїцидальну поведінку підлітка – це залучення до себе уваги. За даними державної статистики кількість дітей і підлітків, що наклали на себе руки, становить 12,7% від загального числа померлих від неприродних причин. За останні п'ять років самогубством покінчили життя 14157 неповнолітніх. За кожним таким випадком стоїть особиста трагедія, катастрофа, безвихідь, коли страх перед життям перемагає страх смерті. За даними офіційної статистики від самогубства щорічно гине близько 2800 дітей і підлітків у віці від 5 до 19 років, і ці страшні цифри не враховують випадків спроб до самогубства.

Найбільше самогубств реєструється навесні, коли людські нещастя контрастують з цвітінням навколишньої природи. Тьмяні фарби зими в якійсь мірі гармоніюють з душевної пригніченістю, але між похмурими переживаннями і яскравими днями весни виникає явний контраст.

Історично неврози навесні ототожнювалися з давніх-давен існували святкуваннями сівби, який супроводжувався веселощами і радістю. Різке невідповідність весняного хто радіє світу і відчайдушного стану душі може

провокувати самогубства. Як писав американський поет Томас Еліот, «квітень – найжорстокіший місяць». Рівень суїцидів у квітні вище приблизно на 120%, ніж середньорічний. Суїциди частішають під час різдвяних свят. Засмучені розпалися сім'ями, смертями, нестерпним самотністю, соціальними чи економічними невдачами людей виявляють, що «щасливий сезон» не приносить очікуваної радості. У розпачі вони можуть вирішити покінчити з собою. Для деяких людей акт суїциду може бути спробою повторного народження. В «Американський Журнал пасторській психології» присвятив цілий номер темі «Різдво і суїцид». У ньому один з психіатрів провів аналіз, як деякі з його суїцидальних пацієнтів ототожнювали себе з немовлям Ісусом і Христом Спасителем, який помер для того, щоб віруючі могли мати вічне життя. У силу цього Різдво є прекрасною можливістю прояву особливого «святкового синдрому», для якого характерне бажання воскресіння, нового народження, як це сталося з Ісусом, і чудового вирішення життєвих проблем.

1. Суїцидальна поведінка, її типи

Суїцидальна поведінка – це прояв суїцидальної активності – думки, наміри, висловлювання, загрози, спроби, замаху. Суїцидальна поведінка зустрічається як в нормі (без психопатології), так і при психопатіях і при акцентуація характеру – в останньому випадку воно є однією з форм девіантної поведінки при гострих афективних або патохарактерологічних реакціях.

При вивченні суїцидальної поведінки, слід розрізняти такі типи:

- Демонстративна поведінка. При демонстративній поведінці способи суїцидальної поведінки найчастіше проявляються у вигляді порізів вен, отруєння неотруйними ліками, зображення повішення.

- Афективна суїцидальна поведінка. При афективній суїцидальній поведінці суїциденти вдаються до спроб повішення, отруєння токсичними та сильнодіючими препаратами.
- Істинна суїцидальна поведінка. При істинній суїцидальній поведінці частіше вдаються до повішення.

2. Предсуїцидальний синдром

Предсуїцидальний синдром – це психологічний симптомокомплекс, що свідчить про насування суїцидального акту, тобто етап суїцидальної динаміки, тривалість якого становить від декількох хвилин до декількох тижнів і місяців. Спостерігається частіше у старших підлітків і дорослих у разі наявності тенденції до суїцидальних актів в складних ситуаціях.

Діти – суїценденти частіше позбавлені батьківської уваги і турботи, в 75% їх батьків розлучені чи проживають окремо, часто діти проживають в інтернатах чи з прийомними батьками (Додаток 1).

Більше всього сприйнятливі до суїциду наступні групи:

- попередня (незакінчена) спроба суїциду: за даними деяких джерел відсоток сягає 30%, суїцидальні загрози, прямі або завуальовані;
- тенденції до самоушкодження (аутоагресія);
- суїциди в сім'ї людей схильних до вживання алкоголю: ризик суїцидів дуже високий. Це захворювання має відношення до 25 - 30% самогубств; серед молодих людей відсоток може бути ще вище - до 50%. Тривале зловживання алкоголем сприяє посилення депресії, почуття провини і психічної болі, які, як відомо, часто передують суїциду;
- хронічне вживання наркотиків і токсичних препаратів: наркотики і алкоголь являють собою відносно летальну комбінацію. Вони послаблюють мотиваційний контроль над поведінкою людини, загострюють депресію або навіть викликають психози;

- афективні розлади, особливо важкі депресії (психопатологічні синдроми);
- хронічні або смертельні хвороби: важкі втрати, наприклад смерть чоловіка (батька), особливо протягом першого року після втрати;
- сімейні проблеми: відхід з сім'ї або розлучення;

Фахівці, зіштовхуються з цими групами населення, друзі та їхні сім'ї повинні остерігатися спрощеного підходу або надмірно швидких висновків (Додаток 2). Люди можуть потрапити до групи ризику, що ще не означає їх схильності до суїциду. Необхідно підкреслити, що не існує якоїсь однієї причини самогубства. Тим не менше, до всіх натяків на суїцид слід ставитися з усією серйозністю. З особливою пильністю слід взяти до уваги поєднання небезпечних сигналів, якщо вони зберігаються протягом певного часу. Не може бути ніяких сумнівів у тому, що крик про допомогу потребує відповідної реакції допомагає людині, володіє унікальною можливістю втрутитися в кризу самотності.

4. Як помітити насувається суїцид

1. Суїцидально-небезпечна референтна група. Молодь: з порушенням міжособистісних відносин, «одинаки», зловживають алкоголем або наркотиками, що відрізняються девіантною або кримінальним поведінкою, що включає фізичне насильство.
2. Надкритичне самовідношення.
3. Особи, які страждають від недавно випробуваних принижень або трагічних втрат.
4. Підлітки, фрустровані невідповідністю між очікуваними успіхами в житті і реальними досягненнями.
5. Люди, страждають від хвороб або покинуті оточенням.

Ознаками емоційних порушень є:

- втрата апетиту, безсоння або підвищена сонливість протягом дня, протягом принаймні останніх днів;

- часті скарги на соматичне нездужання (на болі в животі, головні болі, постійну втома, часту сонливість);
- незвично зневажливе ставлення до свого зовнішнього вигляду;
- постійне почуття самотності, непотрібності, провини або смутку;
- відчуття нудьги при проведенні часу в звичному оточенні або виконанні роботи, яка раніше приносила задоволення;
- відхід від контактів, ізоляція від друзів і сім'ї, перетворення в людину «на поодинці»;
- порушення уваги зі зниженням якості виконуваної роботи;
- заглибленість у роздуми про смерть;
- відсутність планів на майбутнє;
- раптові напади гніву, часто виникають через дрібниці; (Додаток 3).

Висновки

Отже, вивчення проблеми суїциду серед молоді показує, що в цілому ряді випадків підлітки вирішуються на самогубство з метою звернути увагу батьків, педагогів на свої проблеми і протестували таким страшним чином проти бездушності, байдужості, цинізму і жорстокості дорослих. Вирішуються на такий крок, як правило, замкнуті, ранимі за характером підлітки від відчуття самотності, власної непотрібності стресів і втрати сенсу життя. Своєчасна психологічна підтримка надана підліткам у важкій життєвій ситуації, допомогли б уникнути трагедії.

2.3. Контроль знань студентів

Тема: «Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків»

Дайте відповіді на запитання:

1. Чому соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки серед підлітків є нині актуальною темою?

Суїцидальна поведінка підлітків останніми роками все частіше стає предметом наукових досліджень. Дійсно, самогубства неповнолітніх – багатогранна проблема, яка завдає величезного морального збитку батькам,

одноліткам і суспільству. З 60-х років XX століття суїцидальна поведінка підлітків стала актуальною проблемою в розвинених країнах світу. Як стверджує статистика, Україна займає одне з провідних місць в Європі за кількістю самогубств. За даними Державного комітету статистики, на 100 тис. чоловік припадає 22 самогубства. Смерть від суїциду займає друге місце в Україні після природної смерті і смерті від зовнішніх причин. Найбільша частота суїциду спостерігається у підлітків у віці до 14 років. У цієї категорії дітей на одну смерть приходить до 200 нереалізованих суїцидальних спроб. Статистика говорить про те, що причиною трагедії служать невпевненість в собі, конфлікти з батьками і нерозділена любов. Було встановлено, що лише у 10 підлітків у разі самогубства є істинне бажання покінчити собою, в інших 90 це «крик про допомогу». Часто суїцидальні дії підлітків носять демонстративний характер, здійснюються у вигляді своєрідного «суїцидального шантажу».

Отже, суїцидальний прояв сучасних підлітків, а особливо в пубертатний період, є однією з найбільш актуальних соціально-психологічних та соціально-педагогічних проблем суспільства.

2. Опишіть форми саморуйнівної поведінки за К. Меннігером.

- «хронічне самогубство» (аскетизм, мучеництво, невротична інвалідизація, алкоголізм, антигромадська поведінка, психоз);
- «часткове самогубство» (тілесні самоушкодження, симуляція, прагнення піддаватися численним оперативним втручанням, нещасні випадки з психологічним підґрунтям);
- «органічне самогубство» (визначені психологічні фактори соматичних захворювань).

Усі ці прояви скорочують людське життя і, на думку К. Меннінгера, означають часткову смерть.

1. Хто з вчених першим обґрунтував теорію про прагнення до власної смерті?

2. Штекель	3. Фрейд
4. Дюркгейм	5. Юнг

2. Співіднести думки психоаналітиків:

1. А. Адлер В	А. Одним з перших обґрунтував теорію про прагнення до власної смерті як відображення бажання смерті когось іншого, тобто ворожості, зверненої на себе.
2. К. Меннінгер Г	Б. Визнавав існування двох рівновеликих сил людської природи – Еросу і Танатосу. Інстинкт смерті лежить в основі всіх проявів жорстокості, вбивств і самогубств.
3. В. Штекель А	В. Вважав, що, приймаючи суїцидальне рішення, особистість переборює дитячі комплекси неповноцінності і самостверджується.
4. З. Фрейд Б	Г. Виділення трьох основних частин суїцидальної поведінки: бажання вбити; бажання бути вбитим; бажання вмерти.

3. Глибоке вивчення морально-психологічних і педагогічних аспектів суїцидальної поведінки проводили такі представники психологічного напрямку, як _____

В.М. Бехтерєв, І.А. Сікорський, Б. Краєвський, Л.М. Дрознес, А.М. Острогорський, В.А. Федоров та інші.

4. *Найвідоміша доповідь В.М. Бехтерєв про причини самогубства?*

«Про причини самогубства і можливу боротьбу з ним»

5. *Кому належать слова: «Ми допускаємо, стало бути, що за певних умов кожний з нас може стати самогубцем, незалежно від стану здоров'я, розумових здібностей, оточуючих умов життя і т.д.»?*

Г.І. Гордон

6. *Співвіднести праці науковців:*

1. І.А. Сікорський В	А. «Сучасні самогубства» (1912)
2. К. Меннінгера Г	Б. «Питання суспільного виховання» (1909)
3. Г.І. Гордон А	В. «Психологічні основи виховання і навчання» (1909)
4. В.М. Бехтерєва Б	Г. «Людина проти самої себе» (1938)

7. *Виокремлюють три рівні профілактики:*

А) первинна, вторинна, третинна;

Б) індивідуальна, групова, масова;

В) місцевий, регіональний, державний;

8. *Соціально-педагогічна профілактична антисуїцидальна робота має будуватися на таких принципах (підкреслити правильні):*

- довготривалості;
- неперервності;
- клієнтоцентризму;
- систематичності;
- адресності;
- своєчасності;
- конфіденційності;
- доступності;
- інтеграції в навчально-виховний процес;

- комплексності.

9.Суїцид – це ...?

Суїцид – умисне самоушкодження зі смертельним результатом, (позбавлення себе життя).

10.Співвіднести типи суїцидальної поведінки:

1. Демонстративна поведінка А	А. Способи суїцидальної поведінки найчастіше проявляються у вигляді порізів вен, отруєння неотруйними ліками, зображення повішення.
2.Афективна суїцидальна поведінка В	Б. Частіше вдаються до повішення.
3.Істинна суїцидальна поведінка Б	В. Суїциденти вдаються до спроб повішення, отруєння токсичними та сильнодіючими препаратами.

ВИСНОВКИ

Курсова робота була присвячене актуальному питанню соціально-педагогічної профілактики суїцидальної поведінки підлітків. Було розроблено лекційне та семінарське заняття із досліджуваної теми, а також розроблено контроль знань для студентів.

Суїцид – умисне самоушкодження зі смертельним результатом, (позбавлення себе життя). Психологічний зміст суїциду найчастіше полягає у знятті емоційної напруги. Люди, що здійснюють суїцид, зазвичай страждають від сильного душевного болю і перебувають у стані стресу, а також відчують неможливість впоратися зі своїми проблемами. Вони часто страждають психічними хворобами, емоційними порушеннями, особливо депресією, і дивляться в майбутнє без надії.

Суїцидальна поведінка – це прояв суїцидальної активності – думки, наміри, висловлювання, загрози, спроби замаху на життя.

При вивченні суїцидальної поведінки, слід розрізняти такі типи:

- ✓ Демонстративна поведінка. При демонстративній поведінці способи суїцидальної поведінки найчастіше проявляються у вигляді порізів вен, отруєння неотруйними ліками, зображення повішення.
- ✓ Афективна суїцидальна поведінка. При афективній суїцидальній поведінці суїциденти вдаються до спроб повішення, отруєння токсичними та сильнодіючими препаратами.
- ✓ Істинна суїцидальна поведінка. При істинній суїцидальній поведінці частіше вдаються до повішення.

Фахівці, зіштовхуються з цими групами населення, друзі та їхні сім'ї повинні остерігатися спрощеного підходу або надмірно швидких висновків. Люди можуть потрапити до групи ризику, що не означає їх схильності до суїциду. Тим не менше, до всіх натяків на суїцид слід ставитися з усією серйозністю. З особливою пильністю слід взяти до уваги поєднання небезпечних сигналів, якщо вони зберігаються протягом певного часу. Не може бути ніяких сумнівів у тому, що крик про допомогу потребує відповідної реакції допомагає людині, володіє унікальною можливістю втрутитися в кризу самотності.

Таким чином, можемо стверджувати, що явище суїцидальної поведінки підлітків становить собою загрозу для їх гармонійного розвитку. Учні сучасної школи становлять групу ризику щодо суїцидальної активності. Саме тому, соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у загальноосвітніх закладах – актуальна соціально-педагогічна проблема, що потребує вирішення на різних рівнях й в різних аспектах. Соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки у шкільному середовищі потребує систематичного впровадження, задіяння різних відомств для її ефективності. Тому, важливо звернути увагу на цю наукову проблему у теоретичному та практичному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян К.З. Самогубство: проблеми мотивації (роздуми з психологічним етюдом Н.А.Бердяєва «Про самогубство»)// Психологічний журнал. – 1996. –№ 3. – С. 79-83.
2. Амбрумова А.Т., Бородин С.В., Михлин А.С. Попередження самогубств. – М.: Вид-во Академії МВС РСР, 1980. – 456 с.
3. Андрющенко И. В. 85 вопросов к детскому психологу / И. В. Андрющенко, Т. А. Коваленко. – М. : АСТ Год, 2009. – 160 с.
4. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Підручник для вузів. – М: ЮНІТІ, 2000. – 551 с.
5. Бердяєв Н.А. Про самогубство (Психологічний етюд)//Психологічний журнал. – 1992. – № 2. – С. 12-14.

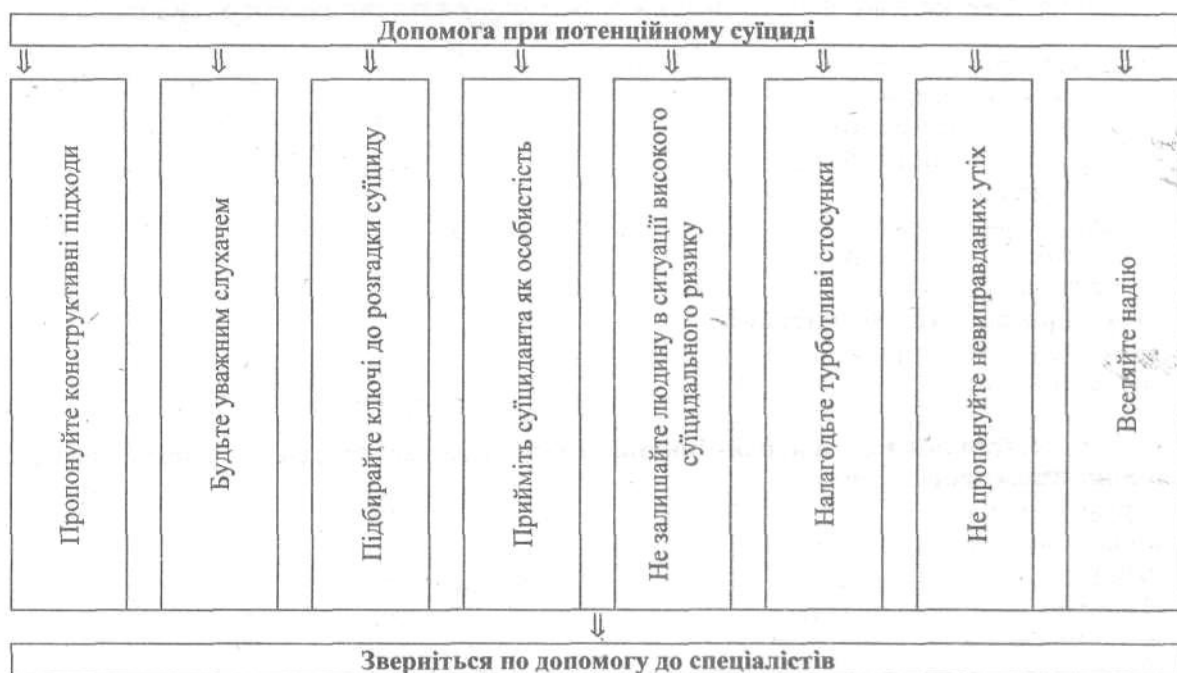
6. Бородин С.В., Михлин А.С. Мотиви і причини самогубства// Актуальні проблеми суїцидології: Тр.Мосък. НІІ психіатрії МЗ РРФСР.Т.82. – М., 1983 . – С. 28-43.
7. Грицюк Л.К., Лякішева А. В. Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін : навч. посіб. / Л. К. Грицюк, А. В. Лякішева; Волин. нац. ун-т ім. Л.Українки. – Луцьк, 2010. – 327 с.
8. Гроллман Е. Суїцид: превенція, інтервенція, поственція// Суїцидологія: Минуле і теперішній час:Проблема самогубства в працях філософів, соціологів, психотерапевтів і в художніх текстах. – М.:Когито-центр, 2001. – 569.
9. Діагностична і коректувальна робота шкільного психолога / Отв. ред. І.В. Дубровіна, – М., 1987. – 456с.
- 10.Життєві кризи особистості. Навчальний посібник / Поліщук В.М., –Глухів, 2009. – с.97
- 11.Кондратенко В.Т. Девіантна поведінка у підлітків: Соціально психологічні і психіатричні аспекти. – М., 1998. – 373 с.
- 12.Кони А.Ф. Собр. соч.: В 8 т. – М.:Юридична література. – 1967. -Т.4. С.57.
- 13.Личко А.Е. Психопатії і акцентуація характеру у підлітків.Л., 1983 . –244 с.
- 14.Личко А.Е. Типи акцентуації характеру і психопатій у підлітків. – М.: Ексмо, 1999. – 407 с.
- 15.Максименко С.Д. Загальна психологія. — Вінниця: Нова книга, 2004. – 456 с.
- 16.Методика та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. / [автори- укладачі: С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник]. – К. : Слово, 2013. – 496 с.
- 17.Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2012. – 328 с.

18. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків. Методичні рекомендації // Все для вчителя. – 2004. – № 10-11. – С.53-64.
19. Психологія суїциду: Посібник / За ред. В.П. Моськальця. - ДО.:Академ видав, 2004. – 288 с.
20. Сорокин П.А. Самогубство як суспільне явище / Социс. – 2003. – №2. – С. 8-12.
21. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
22. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді : метод. реком. – К. : ІПППОАПН України, КФ ВМУРОЛ «Україна», 2007. – 68 с.
23. Шинкарук М. Є. Профілактика суїцидальних тенденцій у підлітків / М. Є. Шинкарук // Сучасне українське студентство: проблеми та ціннісні орієнтації : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених. – Хмельницький, 2011. – 362 с.

Додаток 1

Додаток 2

Десять кроків із запобігання самогубства у шкільному середовищі

Якщо ви виявили дитину із ознаками суїцидальної поведінки:

Крок 1-й: Повідомити відділ освіти.

Крок 2-й: Практичному психологу (у разі його відсутності соціальному педагогу) спільно з класним керівником створити безпечну, особистісно – орієнтовану і довірливу ситуацію навколо дитини і розпочати постійний щоденний контакт з дитиною (спілкування з використанням запитань «Що трапилося? Я помітив, що у тебе щось відбувається негаразд? Які проблеми тебе турбують – я хочу тобі допомогти? Що у тебе на душі? Що тебе турбує?» тощо). Знайдіть час слухати все, що буде говорити дитина. Якщо вона замкнулася – знайдіть ключик до неї, але не чинить тиску на дитину.

Крок 3-й: Переможіть страх над собою і поговоріть з дитиною, чи думала вона про смерть, як давно і які були її фантазії, думки, плани.

Крок 4-й: Спробуйте визначити ту складну кризову ситуацію, яка спричинила думки про власну смерть.

Крок 5-й: З'ясуйте, чи є в родині підлітка дорослий, якого він поважає і любить, який є авторитетом або соціально близькою людиною. Знайдіть її і залучіть до постійної підтримки на певний час.

Крок 6-й: Практичному психологу, на основі своїх робочих даних, описати «Психологічний портрет школяра» та спільно з індивідуальною карткою подати для експертного прогностичного висновку методисту, який координує діяльність психологічної служби, по факту виявлення ознак суїцидальної поведінки.

Крок 7-й: У разі наявних випадків суїцидів у родині, попередніх спроб, вживання наркотиків і інших токсичних речовин, наявних психопатичних або депресивних розладів особистості, патології психічного розладу – обґрунтовано і толерантно рекомендувати батькам звернутися до психіатра.

Крок 8-й: Практичному психологу школи організувати щоденне постійне підтримуюче спілкування з дитиною, вчителями та сім'єю. Розробити індивідуальну програму психологічної допомоги та формування захисних антисуїцидальних факторів. У випадку відсутності відповідних умінь і навичок у працівника психологічної служби – його обов'язок знайти кваліфікованого фахівця і залучити до роботи аж до повного зникнення суїцидальних ознак у поведінці.

Крок 9-й: Виявити фактори ризику в сім'ї та школі для конкретної дитини. Розробити рекомендації для педагогів та родини – як організувати підтримуюче спілкування з дитиною та що змінити у взаємостосунках «дорослий-дитина».

Крок 10-й: Організувати психопрофілактичну роботу у школі за 7-ми компонентною схемою (вказана вище). Затвердити план дій наказом по школі.

У випадку завершеного суїциду організувати системну групову роботу (40 годин) з класом, де навчалася дитина, для уникнення ефекту Вертера – наслідування суїцидальної поведінки у проблемних ситуаціях.

Форма № Н – 6.01
ЗАТВЕРДЖУЮ
Наказ Міністерства
освіти і науки,
молоді та спорту України
29 березня 2012 року № 384

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра методики навчання та управління навчальними закладами
КУРСОВА РОБОТА
Методика навчання соціально-педагогічний дисциплін

на тему: «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ТЕМИ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ»

Студента ОКР Магістр 2 р. н.
Напрямок підготовки: Соціальна педагогіка
Спеціальність: Соціальний педагог
Онищука О.В.
Керівник: ст. викладач, кандидат педагогічних наук
Яковлева В.А.

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЛИСТ ОЦІНЮВАННЯ

Курсова робота студента Онищука Олександра Васильовича

На тему: «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З
ТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ
РИЗИКУ»

Таблиця підсумкового оцінювання курсової роботи студента

Рівні	Вирішення проблеми відповідно поставлених завдань	Оформлення роботи відповідно вимогам	Представлення роботи під час доповіді	Володіння матеріалом курсової роботи	Загальна сума балів	Оцінка ECTS	Націонал оцінк
	Шкальні показники						
Високий	15	15	15	15			
Достатній	10	10	10	10			
Низький	5	5	5	5			
Початковий	0	0	0	0			
Підсумкове оцінювання роботи							
40+	+	+	+	=			

Члени комісії на захисті

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра методики навчання та управління навчальним закладом

ЛИСТ-ЗАВДАННЯ НА КУРСОВУ РОБОТУ

Студент: Онищук О.В.

Тема курсової роботи «МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З
ТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ»

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз понять: лекція, семінар, види контролю у ВНЗ.
2. Самостійно розробити лекцію, семінар та контроль знань для студентів ВНЗ.
3. У висновках виокремити методичні рекомендації щодо проведення лекцій, семінарів та контролю у ВНЗ.

База досліджень: НУБіП України, гуманітарно-педагогічний факультет.

Терміни та дати виконання, звітування та захисту роботи:

	Подання 1-го розділу на перевірку	Проведення дослідження педагогічного досвіду	Подання 2-го розділу на перевірку	Подання готової роботи на реєстрацію та захист
Термін подання				
Дата подання				
Підпис керівника				

ЗАВДАННЯ ВИДАНО:

« » _____ 2016 р.

Науковий керівник : _____

_____/_____
(підпис) (ПБ)

«ПРИЙНЯТО ДО ВИКОНАННЯ»: « » _____ 2016р.

Студент:

_____/_____
(підпис) (ПБ)

Із вимогами до виконання курсової роботи, що вказані у
методичних вказівниках, ознайомлений (а)

_____/_____
(підпис) (ПБ)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
------------	---

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У

ВНЗ.....8

1.1. Проведення лекційного заняття у

ВНЗ.....8

1.2. Проведення семінарського заняття у

ВНЗ.....15

1.3. Контроль знань у

ВНЗ.....21

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ

РИЗИКУ.....25

2.1. Лекція з теми: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи
ризиків».....25

2.2. Семінар з теми: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи
ризиків».....38

2.3. Контроль знань з теми: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи
ризиків».....48

ВИСНОВКИ.....51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....54

ДОДАТКИ.....56

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. «Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін» належить до циклу предметів професійної та практичної підготовки ОКР «магістр», оскільки кваліфікація «магістр соціальної педагогіки, викладач» передбачає готовність такого фахівця до соціально-педагогічної та науково-педагогічної діяльності. Мета навчального курсу – оволодіти знаннями про суть і структуру педагогічного процесу у ВНЗ, особливості, принципи, методи та форми його організації; сформувати в майбутніх науково-педагогічних працівників компетентності, які здатні забезпечити оптимальне та науково-обґрунтоване викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного профілю. Одночасно методика викладання соціально-педагогічних дисциплін особливо необхідна при підготовці майбутніх соціальних педагогів до виконання ними таких професійних функцій, як профілактична, консультативна, соціально-перетворювальна. Педагогічна та методична майстерність потрібні магістрові соціальної педагогіки не лише для науково-педагогічної діяльності, а й просвітницької соціально-педагогічної роботи. Працюючи в професійній системі «людина–людина», у будь-якому закладі чи організації, соціальний педагог покликаний про- водити просвітні та навчальні семінари, тренінги, обговорення, лекції, дискусії, бесіди для батьків, школярів, молоді, педагогів, громадськості. Методична компетентність студентів набувається на основі загальноосвітніх і професійних знань та умінь, отриманих у ході бакалаврської підготовки й вивчення навчальних дисциплін магістерського рівня. Методика викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного спрямування у пропонованому посібнику розглядається в широкому сенсі цього поняття: як методика опанування соціально-педагогічною освітою загалом, навчання необхідним для здійснення соціально- педагогічної діяльності знанням та умінням. У змістовому плані вона носить інтегрований

характер, оскільки є навчальною дисципліною, що розвивається на перетині таких педагогічних галузей, як дидактика та соціальна педагогіка, й усіх похідних, передбачених навчальними планами підготовки соціального педагога, соціально-педагогічних навчальних курсів. Маючи спільне спрямування, навчальні дисципліни все ж різняться між собою, що неминуче відбивається на особливостях їх викладання. Це й породжує труднощі при написанні посібника, неможливість реалізувати прагнення охопити методичні аспекти викладання усіх соціально-педагогічних курсів. Саме тому в основному тексті акцент робиться на схожість у викладанні цих дисциплін, тобто на загальнодидактичні засади. Натомість завдання, які пропонуються студентам, орієнтують їх на творче осмислення теоретичних знань відповідно до завдань викладання конкретних предметів соціально-педагогічного спрямування. Сьогодні методика викладання соціально-педагогічних дисциплін як галузь наукового знання знаходиться на початковому етапі свого розвитку. Це відчутно в недостатності емпіричних даних щодо викладання конкретних соціально-педагогічних предметів. Автори публікацій із зазначеної проблематики переважно описують методику використання певних дидактичних надбань із власного досвіду викладання чи своїх колег. Наукових праць, які б узагальнювали та систематизували методичні знання в соціально-педагогічній галузі, недостатньо. Це, зокрема, такі навчальні посібники: Р. Вайнола, С. Сисоєва «Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін», Л. Грицюк, А. Лякішева «Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін» (2010 р.), А. Капська «Методика викладання дисциплін соціально- педагогічного циклу», Р. Вайнола «Методика викладання дисциплін соціально- педагогічного циклу» (2012 р.).

Об'єктом дослідження є процес навчання.

Предметом дослідження є методичні особливості проведення занять з теми соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику.

Мета: Теоретично обґрунтувати поняття лекції, семінару та контролю знань і практично скласти та провести всі види навчання.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі **задачі дослідження:**

Здійснити теоретичний аналіз понять: лекція, семінар, види контролю у ВНЗ.

Самостійно розробити лекцію, семінар та контроль знань для студентів ВНЗ.

У висновках виокремити методичні рекомендації щодо проведення лекцій, семінарів та контролю у ВНЗ.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення, синтез, систематизація наукових даних.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ВНЗ

1.1. Проведення лекційного заняття у ВНЗ

Лекція – найдавніша з форм організації навчання університетів. З'явившись у Стародавній Греції та Стародавньому Римі, вона набула особливого поширення в європейських вишах Середньовіччя. Джерел інформації було обмаль, і викладачі або зачитували книжки студентам, коментуючи основні положення, або проголошували систематизовані відомості у вигляді писаних текстів. Студенти конспектували лекції, а потім завчали записане. Лекція домінувала у вищій школі до XX ст.

Наприкінці XIX ст. розпочалася її нищівна критика як основної форми організації навчання. Відомі педагоги вважали, що обмеження навчальної роботи студентів лише лекціями збіднює процес навчання.

Так, М. Пирогов наголошував, що лекції мають читатися тільки тоді, коли викладач може запропонувати студентам зовсім новий, не надрукований матеріал. Однак тривалий час видатні вчені визначалися власне умінням читати лекції. Відомими майстрами лекторської справи були

Ф. Прокопович, С. Полоцький, Т. Грановський, М. Остроградський, В. Ключевський, Д. Менделєєв, К. Тімірязєв, П. Яблочков, С. Вавилов, І. Сєченов, І. Павлов, З. Фройд, М. Зеров та ін.

Лекція (з латин. *lectio* – читати) – логічно обґрунтований, послідовний, аргументований і систематизований виклад передбаченого навчальною програмою матеріалу. Як різновид навчального заняття вона відіграє провідну роль в організації навчання, оскільки не лише започатковує знайомство студентів зі змістом навчальної дисципліни, але спрямовує їх подальшу самостійну навчальну діяльність щодо її опанування. Загалом лекцію можна порівняти з дороговказом змісту, шляхів, способів здобуття знань і ставлень до них. Вона вводить студента у певну наукову галузь і встановлює зв'язок із усіма видами його навчальної діяльності: семінарськими, практичними, лабораторними заняттями, практиками, самостійною підготовкою ІНДЗ, курсових, випускних робіт, контрольних заходів тощо.

Лекція за своєю роллю в навчальному процесі є поліфункціональною. Її основні функції:

- методологічна (наукова) (формує науковий підхід до навчальної дисципліни, орієнтує в потоці надходжень нових наукових відомостей);
- інформативна (освітня) (подає адаптовані для сприймання студентами навчальні дані, систему знань);
- пояснювальна (розкриває сутність наукових понять, їх визначень);
- керуюча (направляє процес засвоєння знань, поступово проводить знання від первинного розуміння до узагальнення);
- орієнтуюча (розкриває генезис теорій, ідей, причини виникнення, рекомендує літературу, спрямовує самостійну навчальну роботу студентів);
- переконуюча (аргументує та логічно доказує знання, на основі чого усвідомлюється наукова інформація);
- систематизуюча (структурує масив знань із навчальної дисципліни);
- стимулююча (викликає інтерес до навчальної інформації);

- розвивальна (розвиває мислення, увагу, уяву, пам'ять й інші пізнавальні здібності, навчає аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати знання);

- виховна (спонукає до соціальної активності, формування особистості майбутнього фахівця).

Переваги лекційного викладу:

- за відсутності посібників із окремих навчальних дисциплін лекція є основним засобом систематизації необхідних предметних знань;

- порівняно з підручником, лекція має більше можливостей щодо врахування новітніх наукових досягнень;

- викладач може враховувати специфіку аудиторії та змінювати змістові акценти;

- розгортається логіка міркувань і суджень («тут і тепер»), яка навчає студентів міркувати;

- знання подаються в певній системі, яка впливає на формування аналітичних і синтезуючих можливостей студентів;

- зосереджується увага студентів на найскладніших питаннях, у яких важко розібратися самостійно;

- озброює студентів не лише знаннями, а й переконаннями, практичними вміннями критично ставитися до наукових проблем;

- забезпечує емоційний контакт лектора та студентів, дає можливості для зворотного зв'язку;

- економно використовує час (за 2 год студент на лекції отримає більше інформації, ніж за такий час самостійної роботи);

- окреслює напрями подальшої самостійної діяльності.

Недоліки лекційного викладу:

- базується на репродуктивному навчанні, орієнтує студентів на просте відтворення знань;

- обмежений час не дає можливості висвітлити усі питання належним чином;

– студент на лекції – переважно пасивний слухач, об’єкт педагогічного процесу;

– ґрунтується на мовленні, а більшість студентів краще запам’ятовують інформацію, отриману через зоровий аналізатор;

– встановлено, що навіть після лекції, прочитаної на високому рівні, студенти можуть відновити в середньому 70 % матеріалу через 3 год й 10 % – через 3 дні. На лекції переважно спрацьовує короткотермінова пам’ять;

– дослідження засвідчують, що під час лекції 70 % студентів, не вникаючи в зміст навчального матеріалу, записують усе підряд (так званий стиль «писаря»), 10 % прагнуть усвідомити зміст, а 20 % узагалі займаються сторонніми справами;

– лекція переважно забезпечує засвоєння студентами навчальної інформації лише на першопочатковому рівні розуміння і загального орієнтування в матеріалі. Хоча цей етап також принципово важливий для подальшого засвоєння знань;

– отримання зворотної інформації про рівень розуміння розглянутого на лекції віддалене в часі;

– залежність студентів від поглядів і трактувань понять і явищ викладачами, особливо тими, що мають авторитет чи авторитарний стиль;

– одноманітність і напруженість навчальної роботи призводить до швидкої стомлюваності та зниження уваги. На першій фазі стомлюваності переважають процеси збудження над гальмуванням (шум, рухливість), а на другій – навпаки (апатія, сонливість);

– велика наповнюваність аудиторій під час лекцій, не дає можливості викладачеві ефективно управляти розумовою діяльністю студентів;

– студенти молодших курсів недостатньо володіють уміннями сприймати, осмислювати і записувати необхідний матеріал, а тому швидко втомлюються й уповільнюють темп лекції;

– лекції у ВНЗ читають викладачі, які мають вчене звання (доценти, професори), а практичні заняття проводять асистенти, тому лекційний

матеріал або репродуктивно відтворюється студентами, або зовсім не використовується;

- великий обсяг годин, який відводиться на лекції, часто призводить до дублювання навчального матеріалу під час вивчення різних предметів.

У практиці сучасного ВНЗ читаються лекції таких різновидів за своїм призначенням у навчальному процесі:

- навчальна (академічна, тематична, ординарна, основна) – всебічно та систематично розкриває навчальний матеріал із певної теми;

- вступна – обґрунтовує роль, основні методологічні позиції та методи науки й дисципліни у професійній підготовці, дає загальне уявлення про завдання та зміст курсу, його взаємозв'язок із іншими науками та предметами, сприяє зацікавленості ним;

- заключна (підсумкова) – завершує читання лекційного курсу, систематизує подані знання, підбиває підсумки, зосереджує увагу на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності;

- оглядова – читається на випускних курсах і підсумовує все вивчене раніше перед державними іспитами. Вона не є простим повторенням пройденого, а має на меті здійснити систематизований аналіз основних категорій, понять і наукових проблем предмета;

- настановча – окреслює шляхи вивчення дисципліни (переважно на заочній формі навчання або перед практикою). Крім моментів вступної лекції містить докладний аналіз літературних й інформаційних джерел, методичні поради щодо самостійної роботи над навчальним курсом;

- консультативна – доповнює, уточнює матеріал навчальної дисципліни, її зміст визначають запитання студентів.

Кожен із різновидів лекційного викладу вносить свої особливості в підготовку та проведення лекційного заняття. Однак загалом кожна лекція складається з докомунікативної та комунікативної фаз, тобто її підготовки і проведення.

2. Основні етапи підготовки лекції

Докомунікативна (проективна) фаза включає роботу викладача, яка переважно має змістовий і методичний характер. Підготовка передбачає ряд важливих моментів, на яких обов'язково має зосередитися викладач:

1. Розпочинається із ознайомлення з навчальною програмою конкретної навчальної дисципліни, зокрема із логікою побудови курсу, змістом лекційних, семінарських, практичних, лабораторних занять. Додатково викладач має вияснити роль лекційних занять у системі усієї навчальної роботи студентів: проходженні практик, самостійної праці, підготовці курсових, випускних, державній атестації тощо. Встановити взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами професійної підготовки.

2. Ознайомлення з наявними підручниками, посібниками, монографіями з навчального предмета й аналіз того, наскільки в них відображений зміст програми, відповідність навчального матеріалу сучасним досягненням науки, теоретичний рівень і доступність викладу для самостійного вивчення студентами. Педагог повинен орієнтуватись, як навчальна дисципліна, яку він викладає, представлена в літературних джерелах, що можна запропонувати студентам для самостійного опрацювання, а що потрібно детально розглянути під час лекцій. Необхідно враховувати щорічне поповнення друкованими й електронними надходженнями галузі.

3. Визначення теми й мети лекції. Тема фактично окреслює змістові межі навчального матеріалу дисципліни. Водночас вона визначає місце лекції в системі лекційних занять, закріплює за нею особливий предмет вивчення (категорії, поняття, явища, події тощо). Усі теми лекцій навчальної дисципліни є її змістовим каркасом, елементи якого перебувають у взаємозв'язку. Тому якщо викладач збирається читати одну із них, то він тим самим або продовжує, або завершує якісь започатковані знання. Мета кожної лекції зумовлена трьома важливими обставинами. По-перше, загалом навчальними особливостями лекційного заняття, яке носить науково-

навчальний характер. Воно призначене для того, щоб закладати основи наукових знань, тобто ознайомлювати з основними методологічними і теоретичними положеннями науки, її мовою, прикладними напрямками, певною системою наукових знань. Формувати відношення до науки, розуміння її завдань і перспектив розвитку, прагнень до поглибленої самостійної роботи, експериментальних досліджень, практики. Зміст конкретної лекції може бути різностороннім і включати висвітлення завдань, методів та успіхів науки і наукової практики; розгляд різних загальних і конкретних проблем науки; окреслення шляхів наукових досліджень; аналіз історичних подій; критику чи наукову оцінку стану теорії і практики; вивчення професійного досвіду, що базується на положеннях науки. По-друге, мета зумовлюється приналежністю курсу до блоку методологічно-теоретичних чи технологічних дисциплін. У першій групі будуть домінувати установки на детальне ознайомлення з понятійним апаратом і теоріями, а в другій – на вивчення алгоритмів, моделей, технологічних правил, досвіду фахівців. По-третє, враховувати загальний рівень підготовки і розвитку студентів. Студенти молодших і старших курсів різняться можливостями сприйняття і осмислення наукової інформації. І ті, й інші мають працювати на межі вищих інтелектуальних можливостей.

4. Підбір навчального матеріалу стосовно теми. Опрацювання наукової літератури, інтернет-джерел для збирання необхідної щодо теми і мети лекції інформації. Перевірка навчального матеріалу, ілюстрацій, прикладів, які будуть пропонуватися студентам на доцільність, потрібність, якість, запам'ятовуваність.

5 . Здійснення специфікації змісту – вибір змісту, основних понять, категорій, які будуть донесені до студентів у процесі лекційного заняття. Бажано повідомити список понять студентам, щоб вони мали змістові орієнтири під час лекції та для проміжного контролю.

6. Вибір виду лекційного викладу: дедуктивний, індуктивний, традиційний, пояснювально-ілюстративний, проблемний, інтерактивний тощо.

7. Розробка плану (послідовності викладу) лекції. Це фактично короткий перелік основних позицій і підрозділів змісту. Найкращий варіант – коли навчальний матеріал поділяється пропорційно на 3–5 питань. План надає лекції цілісного вигляду й орієнтує студентів на основну ідею лекційного викладу. Дидактичними експериментами доведено, що лекція, прочитана за повідомленим слухачам планом, забезпечує запам'ятовування матеріалу на 10–12 % повніше.

8. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, які будуть використані під час лекції.

9. Підготовка детального тексту лекції (17–20 сторінок), яка розрахована на дві академічні години. У ньому фіксується теоретичний матеріал (зміст і тлумачення основних понять, їхня етимологія) та різноманітні приклади, факти. Теоретичний аспект надає лекції науковості, а посилання на приклади – практичного звучання. Однак для лекції шкідливе перевантаження і теоретичним, і практичним матеріалом. Д. Менделєєв писав: «Лекція, перевантажена фактами, нагадує вогнище, яке так завалене дровами, що починає гаснути». Речення тексту повинні бути короткими (не більше 15 слів).

10. На основі докладного тексту пишеться стислий конспект лекції, де передбачаються такі компоненти, як тема, мета, основні поняття, література, представлення змісту та способів і засобів викладу у вигляді таблиці.

Основний зміст тексту лекції переноситься на каталожні картки (чи листки формату А 5) у формі коротких тез, статистичних даних, опорних сигналів, схем, скорочень, вказівок, які буде дано під запис, де матиме місце обговорення, заповнення таблиці тощо. Власне, такий конспект і картки-листки (з маркуванням головного) і стають для викладача візуальною опорою під час читання навчально-наукової лекції. Відсутність будь-яких записів

призводить до нераціонального використання лекційного часу, відволікання від стратегічної лінії викладу навчального матеріалу, порушення його системи.

11. Створення допоміжного, резервного фонду дидактичних матеріалів для лекції (приклади, факти з періодики, телепередач, випадки із життя, факти для підтримки позитивного емоційного настрою студентів тощо). У методичному «банку» викладача мають знаходитися заздалегідь підготовлені додаткові факти, методи, засоби, які можуть знадобитися йому у конкретній ситуації під час читання лекції.

1.2.Проведення семінарського заняття у ВНЗ

Семінар (із латин. – розсадник знань) – один із основних видів навчального заняття, який передбачає самостійне поглиблене опрацювання студентами теоретичного матеріалу навчальної дисципліни та підготовку доповідей, рефератів, повідомлень, суджень.

Семінарська форма навчання виникла в Стародавній Греції та Римі. Але в європейських університетах вона відновилася тільки з XVII ст. Основним завданням семінарів стала праця студентів над літературними джерелами, які стали доступними для масового читання з розповсюдженням книгодрукування.

Керували ними видатні вчені, які залучали студентів до дослідницьких занять. Тому вони набували пошукового характеру, а їхня тематика доповнювала той матеріал, який подавався під час лекцій.

Завдання семінарів:

- поєднати лекційну форму навчання із систематичною самостійною роботою студентів над підручниками, посібниками, першоджерелами тощо;
- виробляти досвід пошуково-дослідницької діяльності;
- формувати інтерес до окремих наукових і навчальних проблем;

- формувати вміння писати на основі логічно структурованого матеріалу доповіді, реферати, виголошувати доповіді чи повідомлення, аргументувати власну точку зору на предмет обговорення;
- орієнтувати студентів на підвищення культури навчальної праці;
- забезпечувати засвоєння знань, умінь і навичок;
- здійснювати контроль і перевірку теоретичних знань студентів;
- коректувати їхні знання, вміння й навички.

Семінари сприяють формуванню у студентів навичок самостійної роботи з науковими джерелами, виявляють індивідуальні здібності й нахили студентів, привчають точно формулювати свою точку зору, логічно розмірковувати, добирати докази, контролювати власні емоції, бути толерантними до позиції інших.

1. Види семінарів із соціально-педагогічних дисциплін

Загалом у ході професійної підготовки соціальних педагогів використовують семінари двох типів:

- 1) із поглибленим вивченням лекційного курсу задля ґрунтовного опрацювання найважливіших методологічно значимих тем;
- 2) які мають дослідницький характер і не пов'язані своєю тематикою з лекціями, передбачають поглиблене самостійне вивчення студентами окремих наукових проблем.

У практиці навчальної роботи залежно від форми проведення, виділяють такі різновиди семінарів:

I. Просемінар – навчальний семінар. Його завдання – навчання студента під керівництвом викладача способів самостійної роботи, підготовка виступів, доповідей, рефератів, написання тез, анотацій тощо.

Цей вид використовується на I курсі, коли студенти вперше розпочинають підготовку до циклу семінарів певної навчальної дисципліни.

II. Семінар у вигляді бесіди (семінар «запитання–відповідь», семінар обміну інформацією). Студенти самостійно готуються до заняття відповідно до теми, плану та рекомендованої літератури.

III. Семінар виголошення доповідей. Попередньо студенти вибирають і готують реферати відповідно до запропонованого переліку та вимог (указується спосіб викладу, обсяг).

IV. Семінар-конференція. Присвячений обговоренню певної соціально-педагогічної проблеми, нових книг, праць учених тощо.

Наперед студенти ознайомлюються з предметом (питанням, книгою) та планом конференції.

V. Семінари-диспути. Диспути й дебати – одна з найдавніших форм навчання у виші (поряд із лекцією), у якій студенти демонстрували свої знання й уміння відстоювати їхню правомірність. Дискусія (з латин. – розглядаю, досліджую), диспут (із латин. – досліджую, сперечаюся), дебати (з фр. – сперечатися), полеміка (з грец. – військова майстерність) фактично означають обмін думками, публічне обговорення суперечного питання, зіткнення різних поглядів.

Основою обговорення стають певні соціально-педагогічні поняття, способи та засоби дії, різні варіанти пояснення явищ, прогнози розвитку, протилежні оцінки та напрями досягнення результату. Семінар-диспут може бути присвячено події, яка нещодавно відбулась і є актуальною для розуміння. Головна мета заняття – з'ясувати позиції, переконання учасників та умінь відстоювати й аргументувати власні судження.

Оскільки загалом дискусії й диспути мають проблемний та інтерактивний характер, то вони доволі популярні у вищій школі, зокрема під час викладання соціально-педагогічних дисциплін. Практика нагромадила багато способів проведення диспутів: від простих щодо підготовки та проведення (які фрагментарно використовуються під час семінарського заняття) до доволі складних. Ознайомимося з методикою організації окремих із них. Студенти, які готуються до викладацької діяльності, мають дотримуватися повного сценарію, усіх етапів і вимог до описаних семінарських занять, оскільки методики апробовані досвідченими викладачами і є орієнтиром формування необхідних умінь. Тільки набувши

першопочаткових умінь, студент, а в подальшому молодий викладач, може модифікувати подані методики.

Методика проведення диспутів за сценаріями:

1. «Карусель». Використовується для розгляду окремих питань теми семінару. Водночас активізує усіх учасників. Студенти сідають у два кола (однакові за кількістю осіб) – внутрішнє та зовнішнє. Перше нерухоме, друге – ні. Можливі два варіанти дискусії: а) відбуваються «попарні суперечки»; б) студенти із зовнішнього кола рухаються, сперечаючись по чергово з представниками внутрішнього кола, кожен із яких має власні неповторювані докази.

2. «Визнач позицію». Належить до елементарних і нескладних диспутів. Студентам по чергово пропонується ряд дискусійних тверджень (наприклад, «Краще, щоб підліток належав до неформального об'єднання, ніж бездумно використовував вільний час» тощо). Після короткотривалого обдумування вони визначають свою позицію й розходяться в різні кутки аудиторії, де прикріплені написи: «Погоджуюся», «Не погоджуюся», «Сумніваюся». Викладач пропонує новоствореним групам висловлювати аргументи на захист власної позиції.

Після викладу міркувань можливий перехід студентів до іншої позиції з поясненням свого вчинку.

3. Круглий стіл. Підгрупа студентів (до 5 осіб) на рівних проводить бесіду-дискусію щодо оголошеної проблеми. Вони обмінюються думками, намагаються вирішити «гострі кути» питання. Студенти з аудиторії уважно слухають учасників круглого столу й після закінчення їхньої дискусії беруть активну участь у виробленні спільної резолюції на основі почутого

4. «Акваріум». Сценарій проведення нагадує прийом організації групової ФОПД за аналогічною назвою. Як різновид дискусії ця форма застосовується в роботі з матеріалом, зміст якого пов'язаний із суперечливими підходами, конфліктами, розбіжностями.

5. Диспут навчальний (звичайний, традиційний). Відрізняється від попередніх тим, що базується не на груповій формі організації навчальної роботи, а на індивідуальній участі студентів. Потребує більших зусиль для підготовки та проведення і може повністю займати семінарське заняття.

6. Оксфордські дебати – це формалізоване обговорення, яке побудоване на основі виступів учасників-представників двох протилежних команд-суперників і заперечень до них. Фактично проведення дискусії у формі оксфордських дебатів за своєю сутністю є рольовою грою з чітко виписаними ролями та сценарієм організації.

VI. Семінар-мозковий штурм (мозкова атака, брейн-стормінг – Brainstorming). Форму започаткував у середині ХХ ст. американський психолог А. Осборн. Мозковий штурм як вид навчальної роботи характеризується розділенням процесів генерації ідей і їх аналізу в часі і/або між учасниками («генераторами ідей» та «експертами»), спрямований на пошук нестандартних шляхів вирішення питання. Під час проведення навчальних занять, зокрема семінарських, брейнстормінг здатен стимулювати творчу колективну активність учасників до продукування максимально можливої кількості різноманітних (нестандартних, деколи абсурдних, фантастичних) ідей для розв'язання проблеми. Він може застосовуватися для перевірки та закріплення знань; повторення й узагальнення вивченого матеріалу; пошуку ідей щодо вирішення соціально-педагогічних проблем, планування дій, проектів; проблемного навчання на етапі висунення гіпотез тощо.

VII. Спецсемінар. Особливий різновид семінару, який проводиться на старших курсах. Він не передбачає лекційного курсу, а спрямований на формування у студентів умінь і навичок здійснення наукових досліджень. Кафедра розробляє й затверджує тематику спецсемінару, кількість годин, відведених на його проведення, перелік провідних тем доповідей і список літератури. На вступному занятті викладач акцентує увагу студентів на значущості теми спецсемінару, ознайомлює з його організацією, дає

методичні рекомендації щодо підготовки повідомлень (обсяг, структуру тощо) та розробку технологічних карт (як, у якій послідовності має на практиці реалізовуватися матеріал, зібраний під час дослідження). На цьому ж занятті кожен студент (або група з 2–3 осіб) обирає відповідну тему й опрацьовує її.

Організація проведення семінару у вигляді бесіди (семінар «запитання–відповідь», семінар обміну інформацією). Студенти самостійно готуються до заняття відповідно до теми, плану та рекомендованої літератури.

Структура заняття:

- вступне слово викладача;
- виголошення реферату та співдоповіді;
- виступи опонентів;
- обговорення промов;
- рецензування виступів;
- підсумки;
- виставлення оцінок.

Завдання доповідача – переконати слухачів у вагомості зібраної ним інформації, акцентувати увагу на головних положеннях. Вимоги до виступів студентів на семінарах:

- доповідь повинна мати мету та структурований план (вступ, глибоке й аргументоване висвітлення питання, узагальнення, висновки);
- виступ має бути стислим (5–10 хв);
- переконливе, чітке й осмислене донесення найважливіших сторін проблеми.

Окрім підготовленого реферату (виступу) доповідач має орієнтуватись у темі семінару, оскільки запитання, які йому задають викладач і студенти, передбачають володіння всім навчальним матеріалом заняття.

Для активізації пізнавальної діяльності студентів під час підготовки та проведення такого виду семінару практикується завчасне визначення ролей, які вони виконуватимуть під час заняття.

Доповідач має висловити ті положення, факти й поняття, які загалом представляють головну концепцію, яка існує з цього питання.

Співдоповідач добирає факти, приклади й аргументи до основного виступу, щоб доповнити його.

Опонент незалежно від доповідача готує реферат із того самого питання, але з критичної (неординарної) точки зору.

Експерт має кваліфіковано порівняти висловлені позиції, вказати позитивні сторони виступів.

Асистент відповідає за надання допомоги для підготовки до семінару (забезпечення наочності, мультимедійного представлення тощо).

1.3.Контроль знань у ВНЗ

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» контрольні заходи є однією з основних форм організації навчального процесу. Контроль є важливим управлінським компонентом процесу навчання. Через нього відбувається зворотний зв'язок у навчанні, тобто відтворення навчального матеріалу студентом й отримання від викладача повідомлення про результати та наслідки засвоєного (знань, умінь і навичок). Контроль – це процедура визначення обсягу й рівня якості засвоєного навчального матеріалу, виявлення успіхів і прогалин у знаннях і навичках студентів задля внесення необхідних коректив у навчальний процес. Структура контролю: 1. Перевірка – виявляє знання, навички, уміння студента відповідно до вимог, передбачених навчальними програмами. 2. Оцінювання – словесне чи побальне фіксування якості знань, які опанував студент. 3. Облік – запис результатів контролю (переважно в балах) у визначеній документації чи

документах. Об'єкти контролю: – знання основних категорій, понять, принципів, процесів, явищ, а також взаємозв'язку цих компонентів, їхньої взаємообумовленості; Викладач Студенти Канал безпосереднього зв'язку (передача інформації) Зворотний зв'язок уміння, навички застосування знань на практиці; – здійснення навчальної роботи під час занять; – уміння самостійно здобувати інформацію, знання. Функції контролю: – діагностична – визначення попереднього рівня знань й умінь студента; виявлення прогалин у знаннях; – прогностична – вироблення шляхів підвищення ефективності роботи викладача та студентів; – корекційна – визначення напрямів подолання недоліків і прогалин, які є в знаннях студента; – стимулююча – заохочення студентів до постійної праці та само- освіти; – освітня – забезпечення систематизованих знань студента; – розвивальна – формування самостійності та критичності мислення; – оцінювальна – надання інформації студентам про рівень їхніх знань та умінь; – управлінська – коректування навчальної роботи студента на всіх її етапах; – виховна – вироблення таких якостей, як дисциплінованість, самостійність, відповідальність. **Види, форми, методи та прийоми контролю.** У вищому навчальному закладі застосовують два основні види контролю: 1. Міжсесійний має такі підвиди: – попередній контроль (діагностування, визначення загальної під- готовки студента, рівня оволодіння основними поняттями дисципліни, вивчення якої розпочинається); – поточний (оперативне виявлення, вимірювання, оцінювання якості знань, умінь, навичок); – тематичний (модульний) – передбачає перевірку й оцінювання знань студентів із кожної логічно завершеної частини матеріалу (МКР). Викладач наперед повідомляє тривалість вивчення модуля, кількість проміжних і підсумкових атестацій, їх форми та методи, умови оцінювання; – періодичний (атестація студентів за певний проміжок вивчення навчальної дисципліни). Може передбачати контрольні ректорські, комплексні контрольні роботи (ККР), колоквиуми тощо. 2. Підсумковий: – сесійний контроль (залікова й екзаменаційна сесії); – державна атестація (іспити,

захист кваліфікаційної роботи). За нормативними документами ВНЗ для студентів, які навчаються за кредитно-модульною системою організації навчального процесу, питома вага контролю така: – міжсесійний контроль – 40 % (поточний) + 60 % (модульний); – підсумковий – 60 %. Отож, студент може скористатися можливістю сесійного контролю або задовольнитися лише міжсесійним. Форми контролю – способи перевірки навчальної роботи студентів залежно від їхньої кількості: – фронтальна – передбачає нетривалі відповіді з місця, які доповнюють одна одну. Позитивне – оперативність, але вона не забезпечує повноту перевірки; – групова – передбачає три основні варіанти: 1) після виконаного завдання група звітує та демонструє свої знання (усі члени кожної мікрогрупи чи вповноважені представники); 2) групи задають одна одній запитання й відповідають на них; 3) попередньо викладач працює зі студентами-консультантами, які передають знання й контролюють їх у групі. Звіти можуть бути й усними, і письмовими. Позитивне – охоплення контролем значної кількості студентів, але не гарантує повного обсягу зворотного зв'язку; – індивідуальна – передбачає особну відповідь студента. Має два варіанти: письмовий і усний. Переваги – можливість глибинно з'ясувати знання студентів. Письмовий контроль дає змогу за нетривалий час здійснити перевірку одночасно всіх студентів академічної групи, але вимагає значних витрат часу від викладача. Усна перевірка дає змогу виявити якість і рівень студентів, але при цьому задіюється тільки одна особа, інші, як правило, пасивні; – самоконтроль здійснюється за допомогою сформульованих викладачем завдань і тестів для самостійної перевірки, переважно після вивчення нового матеріалу; – комбінована передбачає одночасне поєднання різних форм контролю. Методи контролю – способи забезпечення зворотного зв'язку, тобто одержання інформації про стан і характер пізнавальної діяльності студента й ефективність роботи викладача та результативність навчання. Семестровий залік – це підсумкова перевірка результатів виконання студентами завдань під час навчальних занять. Проводиться без білетів, за співбесідою. Явка на

залік за умови розв'язання всіх завдань навчальної програми не обов'язкова. Диференційований залік – це підсумкова перевірка засвоєння студентами навчального матеріалу з певної навчальної дисципліни переважно на підставі результатів виконання ними індивідуальних завдань. Його проведення планується за відсутності поточного та модульного контролю знань; екзамени (усні та письмові). Семестровий екзамен – це підсумкова перевірка рівня та якості засвоєння студентами теоретичних знань і практичних умінь та навичок із окремої навчальної дисципліни за семестр. Загалом кількість заліків та іспитів не має перевищувати 10–11 (із них останніх – не більше 5). Згідно із змістом навчальної програми викладач формує питання для підсумкового контролю й екзаменаційні білети (усний іспит) або тестові завдання (письмовий). У практиці ВНЗ існують такі способи приймання екзаменів: за білетами; вільна бесіда; без білетів; іспити з відкритим підручником (коли навчальна дисципліна передбачає орієнтування у великій кількості нормативних актів і документів); практичний екзамен (студенти демонструють сформовані уміння); іспит-автомат (викладач виставляє кращим студентам оцінку за навчальну дисципліну, враховуючи їхню сумлінну та систематичну працю протягом семестру).

У ході контролю викладач повинен здійснити такі оціночні дії: 1) установити фактичний рівень знань; 2) співвіднести виявлені знання з еталонними; 3) оформити результат навчальної діяльності студентів у вигляді оцінки-бала.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ

2.1. Лекція з теми: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризик»

План лекції

1. Основні підходи науковців до розуміння соціально-педагогічних характеристик дітей «групи ризику»
2. Психолого-педагогічна характеристика дітей «групи ризику»
3. Характеристика причин появи дітей «групи ризику»

Мета лекції на тему: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику», передбачає розкриття основних положень теми, підняття рівня знань студентів щодо даної проблематики, розкрити рівень дослідження даної проблеми, узагальнення досвіду роботи у напрямку даної тематики, зацікавити студентів до роботи у даному напрямку.

Рекомендована література:

Основна:

Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи. - К., 2001..

Додаткова:

1. Діагностика і корекція важковиховуваності та девіантної поведінки//Методичний посібник під редакцією Бондарчук Н.П. – Рівне, 2001. – 54 с.
2. Краснова Н.П., Харченко Л.П. Методика робота соціального педагога. - Луганськ, 2001.
3. Методика и технологии работы социального педагога/ Под ред. М. Галагузовой и Л. Мардахаева. - М.: Академия, 2002.

1. Основні підходи науковців до розуміння соціально-педагогічних характеристик дітей «групи ризику»

Перше питання нашої сьогоднішньої лекції звучить так: «Основні підходи науковців до розуміння соціально-педагогічних характеристик дітей «групи ризику». Системна криза, що охопила все світове співтовариство, характеризується такими загальними для різних країн ознаками, як посилення соціальної відчуженості серед молоді, все більше поширення в

дитячому середовищі саморуйнівної поведінки, що зумовлює злочинність, проституцію, наркоманію, алкоголізм та інших негативних явищ. Все більш відчутним стає руйнування інституту сім'ї, яка не в змозі виявляти достатню турботу про дітей, не виконує батьківських обов'язків, нерідко і сама створює умови, небезпечні для життя і розвитку дітей. З року в рік відбувається загострення проблем соціального становища неповнолітніх.

Нині загальноприйнятим може вважатися поняття діти «групи ризику», однак існують різні його трактування, тому воно потребує уточнення і розвитку. На думку П.Д. Павленок, «ризик» означає можливість, більшу ймовірність чого-небудь, як правило, негативного, небажаного, що може відбутися або не відбутися [18, с. 299]. Тому, коли говорять про дітей групи ризику, мають на увазі, що ці діти знаходяться під впливом деяких небажаних факторів, котрі можуть спрацювати або не спрацювати. «Групи ризику» - це категорії дітей, чий соціальний стан за тими або іншими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодинці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті; все це в результаті може призвести до втрати ними соціальної значущості, духовності, морального образу, біологічної загибелі. На думку Л.Я. Оліференко «діти групи ризику» може вважатися сьогодні загальноприйнятим та мається на увазі, що ці діти перебувають під впливом деяких небажаних чинників [19, с. 40].

А от Н.А. Литвинова характеризує поняття «ризик», як ситуативну характеристику проблемної діяльності, що означає невизначеність її наслідків, за якої можливі альтернативні варіанти помилки або успіху. На основі поняття ризику виникає поняття групи ризику.

Групи ризику - це збірне поняття, що позначає категорії дітей, чий соціальний стан за тими чи тими ознаками не має стабільності, які практично не можуть поодинці перебороти труднощі, що виникли в їхньому житті, в результаті впливу негативних зовнішніх факторів. Фактично мова йде про два аспекти ризику: для суспільства, що створюють діти цієї категорії, та для

самих дітей (втрати життя або здоров'я, сприятливих умов для повноцінного розвитку тощо) [13, с. 81].

До категорії неповнолітніх «групи ризику» належать підлітки з неблагополучних сімей, які погано встигають у школі, характеризуються різними виявами девіантної поведінки. Увага до цієї категорії осіб останнім часом набагато збільшилася. З погляду правислухняної поведінки та правової свідомості це - найбільш небезпечна група, тому що ці неповнолітні ще не є злочинцями, але вже мають дефекти соціалізації (до того ж правової). До групи ризику таких неповнолітніх зараховують із двох причин:

-) певна небезпека для оточення та суспільства через девіантність і потенційну делінквентність;

-) аутодеструктивна поведінка (ризик утратити життя, здоров'я, нормальні умови для повноцінного розвитку)[2, с. 206-207].

На підставі аналізу сучасної науково-педагогічної літератури можна виділити наступний зміст поняття діти «групи ризику». Діти «групи ризику» - це та категорія дітей, яка в силу певних обставин свого життя більше за інших категорій схильна до негативних зовнішніх впливів з боку суспільства та його кримінальних елементів, які стали причиною дезадаптації неповнолітніх. Зазвичай до цієї категорії дітей відносять дітей з неблагополучних сімей, погано встигаючих у школі, що характеризуються різними виявами девіантної поведінки і т.д.[18, с. 21].

У науковій психолого-педагогічній літературі поняття „підлітки групи ризику” має низку синонімічних визначень: „важкі”, „проблемні”, „дезадаптовані”, „педагогічно занедбані”, „підлітки в соціально-небезпечних умовах”, „підлітки у складній життєвій ситуації”, „підлітки із проблемної сім'ї” тощо [9, с.306].

Латинське слово *deviatio* відхилення (від *via* - дорога) використовується в соціальній педагогіці як аналог поняття поведінка, що «відхиляється». У вітчизняній соціальній педагогіці девіантність розглядається як поведінка,

що знаходиться на межі між законослухняністю і кримінальністю (делінквентністю) [2, с. 42].

Поза сумнівом, ця грань надзвичайно тонка і часто визначається випадковістю, оскільки спосіб життя і спрямованість вчинків підлітка з поведінкою, що відхиляється, такий, що він у будь-який момент може бути визнаний суспільством як делінквент.

Для характеристики відхилень від норм поведінки у психології використовують спеціальні терміни делінквентність і девіантність.

Ф.А. Мустаєва вважає, що термін делінквентна поведінка визначає психологічний нахил до правопорушень, а “девіантна поведінка” - це система вчинків з відхиленнями від загальноприйнятих норм чи норм психічного здоров’я, права, культури, моралі. Така поведінка поділяється на дві великі категорії: а) поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров’я і характеризується наявністю явної або прихованої психопатології; б) антисоціальна поведінка, що порушує якісь соціальні, культурні або правові норми. Коли такі вчинки незначні, їх називають правопорушеннями, а коли серйозні і караються в кримінальному порядку - злочинами. Відповідно говорять про делінквентну (протиправну) і кримінальну (злочинну) поведінку [17, с. 86].

Г.Д. Золотова зауважує, що адиктивна поведінка - це різновид девіантної поведінки, для якого притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних психоактивних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій [6, с.93].

Термін “Адиктивна поведінка” (від англійської addiction - “хибна звичка, пристрасть до чого-небудь, порочна схильність”) був уведений

В. Міллером у 1984 році для означення зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан, включаючи алкоголь, наркотики і тютюн, до того, як від них сформується фізична залежність[2, с. 19].

У вітчизняній наркологічній практиці цей термін був поширений

С. Кулаковим та А. Личко щодо означення зловживання індивідом наркотичними речовинами ще до сформованості у нього психофізичної залежності. Потім його зміст було доповнено і переведено у психолого-педагогічну практику. Як зазначає М.О. Докторович сьогодні коло об'єктів адикцій істотно розширилося і містить не тільки хімічні адикції, такі, як тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотичних та токсикологічних речовин, а також і нехімічні: азартні ігри, комп'ютерні ігри, Інтернет, гроші, владу, роботу, їжу, спорт, сексуальну поведінку, іншу людину, сім'ю, релігійне вірування, теле-відеоперегляд та інше[5, с. 98].

На думку Н. Зобенько адиктивна поведінка значною мірою визначається недоліками виховання, що зумовлює формування більш або менш стійких психічних якостей, які сприяють скоєнню аморальних вчинків. Адиктивна поведінка простежується у неповнолітніх внаслідок вживання різних груп наркогенних речовин і характеризується наявністю пов'язаних з цим проблем. При адиктивній поведінці негативна схильність підлітка до вживання наркогенних речовин ще не досягла стадії індивідуальної психічної та фізичної залежності, тобто певних стадій захворювання. Адиктивна поведінка у підлітків нерідко слугує способом самоствердження, вияву протесту проти дійсності або упередженості, несправедливості дорослих. Ця поведінка може поєднуватися з поверхневим усвідомленням моральних норм, що вказує на необхідність формування у дитячому та підлітковому віці моральних засад поведінки, потреби у дотриманні правил суспільного співжиття, порядності і взаємоповаги у міжособистісних стосунках, ставлення до життя і здоров'я свого та інших як до найвищої цінності[7].

Таким чином, під девіантною поведінкою розуміється:

) вчинок, дія людини, що не відповідає офіційно встановленим чи фактично складеним у даному суспільстві (соціальній групі) нормам і очікуванням;

) соціальне явище, яке виражене у відносно масових і нестійких формах людської діяльності, не відповідних офіційно до встановлених або ж фактично сформованих у даному суспільстві нормам і очікуванням різноманітні, тільки в різних суспільствах і в різний час [4, с.188-189].

Л. Я. Оліфіренко до «групи ризику» відносить такі категорії підлітків:

- підлітки з проблемами розвитку, що не мають чітко окресленої клініко-патологічної характеристики;
- підлітки, що залишилися без піклування батьків через різні життєві обставини;
- підлітки з неблагополучних, асоціальних сімей;
- підлітки із сімей, що потребують соціально-економічної та соціально-психологічної допомоги й підтримки;
- підлітки з виявами соціальної та психолого-педагогічної дезадаптації [19, с. 67].

Особливістю дітей «групи ризику» є те, що вони знаходяться під впливом об'єктивних небажаних факторів, які можуть спрацювати чи ні. Внаслідок цього такі категорії дітей потребують особливої уваги фахівців, комплексного підходу з метою нівелювання несприятливих факторів і створення умов для оптимального розвитку дітей.

Таким чином, основна відмінна особливість дітей «групи ризику» полягає в тому, що формально вони можуть вважатися дітьми, що не вимагають особливих підходів (у них є сім'я, батьки, вони відвідують звичайну освітню установу), але фактично в силу причин різного характеру, від них не залежних, ці діти опиняються в ситуації, коли не реалізуються повною мірою або взагалі порушуються їхні права. Самостійно діти не в змозі вирішити ці проблеми. При цьому діти «групи ризику» не тільки відчують вплив вкрай негативних чинників, але часто не знаходять допомоги і співчуття з боку оточуючих, тоді як надана в потрібний момент допомога могла б підтримати дитину, допомогти їй подолати труднощі,

змінити світогляд, ціннісні орієнтації, розуміння сенсу життя і стати нормальним громадянином, людиною, особистістю.

2. Психолого-педагогічна характеристика дітей «групи ризику»

До «групи ризику» входять діти з асоціальними проявами в поведінці, почи наючи з грубості стосовно дорослих та не дисциплінованості на уроках і закінчуючи крадіжками, пропусками уроків, уживанням спиртного або наркотиків. Причиною збільшення кількості дітей «групи ризику» є не лише критична ситуація у країні, але й ситуація в сім'ї, а як наслідок — порушення стосунків із дорослими. Унаслідок порушень взаємин із дорослими процес засвоєння соціальних норм уповільнюється або взагалі не відбувається. Постійна негативна оцінка особистості або поведінки дитини є для неї психотравмуючою ситуацією, і врешті дитина перестає навіть намагатися нормально поводитися.

Категорії дітей «групи ризику» Перша категорія дітей «групи ризику» — діти, де основним фактором впливу є негативний життєвий досвід. Цих дітей можна визначити вже із зовнішнього вигляду: неохайно одягнуті, недоглянуті. Зразу складається враження, що батьки їм мало приділяють уваги. У таких дітей моральні норми та настановлення викривлені: негативні оцінки з боку дорослих призводять до порушення стосунків у взаємодії вчителя й учня. Друга категорія дітей із «групи ризику» — діти, яким притаманні відхилення в емоційній і вольовій сферах, аномалії у формуванні характеру (акцентуації характеру), що при повному збереженні інтелекту обумовлює великі труднощі у спілкуванні, навчанні і трудовій діяльності. Йдеться про здорових підлітків, у яких яскраво виражені риси визначеного характерологічного типу. Залежно від ступеня вираження акцентуації поділяються на виражені та приховані. У підлітковому віці при виражених акцентуаціях особливості характеру загострюються, а під впливом психогенних чинників можливі порушення адаптації. Підліток виявляє свій тип характеру в сім'ї та школі, з однолітками й дорослими, у навчанні та на

відпочинку, у праці та розвагах, у звичайних умовах та у складних ситуаціях. Усюди і завжди гіпертимний підліток надто енергійний, шизоїдний від усіх ховається, істероїдний намагається привернути до себе увагу інших. Приховані акцентуації більше відпові дають звичним варіантам норми, акценту йовані риси іноді яскраво виявляються в екстремальних життєвих ситуаціях під впливом психічних травм. У таких випадках не спостерігається помітна соціальна дезадаптація, але для швидкого подолання цих моментів слід знати, за яким типом акцентуації підліток відреагує на психогенні впливи середовища.

А.Й. Капська розрізняє такі види девіантної поведінки, як делінквентну, адиктивну (наркоманія, алкоголізм, токсикоманія, проституція) та суїцидальну [10, с. 63].

Девіантна поведінка має складну природу, обумовлену найрізноманітнішими чинниками, що перебувають в складній взаємодії та взаємовпливі.

Підлітковий вік з його бурхливими нейроендокринними зрушеннями віддавна вважається фактором, що сприяє злоякісному розвитку девіантної поведінки. Це один з кризових етапів в процесі становлення особистості людини [7, с. 67].

За визначенням педагогічного словника підлітковий вік - стадія онтогенетичного розвитку між дитинством та зрілістю (від 11-12 до 16-17 років), котра характеризується якісними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням і входженням у доросле життя [2, с. 216].

Отже, сучасні, «нові» важковиховні - це ті діти, які протидіють застарілим методам виховання, заснованим на підкоренні особистості зовнішнім авторитетам. Юна людина ще не навчилася використовувати затребувану нею свободу для творчості, самовдосконалення, самореалізації, але прагне визволитися від будь-якого тиску, обмеження своїх ініціатив.

3 Характеристика причин появи дітей «групи ризику»

Поведінка, яка відхиляється від норми має складну природу, обумовлену найрізноманітнішими факторами, які являються в складних взаємодій та взаємовпливах.

У кінці XIX - початку XX ст. вченими було проведено безліч досліджень, з метою встановити причини відхилення поведінки дітей та підлітків від норми. У результаті з'явилися різні теорії. Які можна умовно поділити на дві групи:

- Біологічні причини;
- Психологічні причини [1, с. 14].

Так, наприклад, автори біологічних теорій: італійський лікар Цезарі Ломброзо або американець Вільям Шелдон вважали, що існує безпосередній зв'язок між злочинною поведінкою і біологічними особливостями людини. Навіть конституція тіла людини визначає риси характеру. О.В. Тимченко виділяє три типи людської фігури:

. Ендоморф - людина помірної повноти з м'яким і округлим тілом - такій людині властиві товариськість, уміння лагодити з людьми.

. Мезоморф - тіло людини відрізняється силою і стрункістю - характерна схильність до занепокоєння, активність і не значна чутливість.

. Ектоморф - відрізняється тонкістю і крихкістю тіла - схильна до самоаналізу, наділена підвищеною чутливістю і нервозністю.

На його думку, найбільш схильні до відхилень у поведінці мезоформи [27, с. 207-208].

Хоча подібні біологічні теорії були популярні на початку 20 століття, інші концепції їх поступово витісняли. Прихильники психологічного трактування пов'язували девіантну і делінквентну поведінку з психологічними рисами (нестійкістю психіки, порушенням психологічного рівноваги і т. п.). Були отримані дані про те, що деякі розумові розлади, особливо шизофренія, можуть бути зумовлені генетичною схильністю. Крім

цього, деякі біологічні особливості можуть впливати на психіку особистості [1, с. 23].

До середини XX століття почали з'являтися теорії, що давали соціологічне пояснення девіантній поведінці дітей. Вперше соціологічну теорію розробив Е. Дюркгейм. Він увів поняття «аномія», тобто дезорганізація суспільства, відсутність цінностей, порушення порядку у стосунках між людьми. Згодом соціологічну теорію розвивали Р. Мертон,

Р. Лінтон, У. Міллер, Г. Беккер . В даний час ця теорія є найбільш популярною, щодо пояснення причин девіантної та делінквентної поведінки дітей.

Нині вчені виділяють різні групи факторів, що дозволяють віднести дітей та підлітків до категорії «групи ризику». На думку П.Д. Павленок, можна назвати три основні групи факторів ризику, які створюють ймовірну небезпеку для дитини: психофізичні, соціальні та педагогічні [2 с. 57].

Овчарова Р.В. також виділяє чотири групи факторів ризику:

- медико-біологічні (група здоров'я, спадкові причини, порушення в психофізичному і фізичному розвитку, умови народження дитини, захворювання матері й її спосіб життя і т.д.);
- соціально-економічні (багатодітні та неповні сім'ї, неповнолітні батьки, безробітні сім'ї; непристосованість до життя в суспільстві: втеча, бродяжництво, неробство, злочинство, шахрайство, бійки, вбивства, спроби суїциду, агресивна поведінка, вживання спиртних напоїв, наркотиків і т.д.);
- психологічні (відчуження від соціального середовища, порушення спілкування з навколишніми, неуспіх у діяльності тощо);
- педагогічні (невідповідність змісту програм освітнього закладу і умови навчання дітей їх психофізіологічним особливостям, темпу навчання, відсутність інтересу до навчання тощо) [17, с. 243].

Слід підкреслити, що такі дослідниці, як Н.Ю. Максимова та

С.В. Тостоухова, усвідомлювали, що основні причини появи «важких дітей» - це не тільки несприятливі умови життя і вади виховання, а й власне

державний устрій, який провокує подібні явища, коли значна частина населення знаходиться за межею бідності і як показують реальні дані досліджень, багато дітей, втомившись від домашніх скандалів добровільно ідуть з життя, частина дітей, що регулярно піддається в родині насильству, не витримує і тікають з дому [15, с. 153].

Насправді, на думку сучасних соціологів, психологів і педагогів, ніяких спеціальних причин виникнення у дітей асоціальної поведінки шукати не потрібно, їх немає. Вони в нашому щоденному житті, в прикладах поведінки дорослих. Причини незадоволеності дитячою поведінкою дорослі повинні шукати в собі, у своїх вчинках, які подаються як зразки поведінки. Діти копіювали, і завжди будуть копіювати дорослих. Так вони входять у життя і розвиваються, переймаючи все без розбору. Відрізнити погане від доброго вони ще не вміють. Сучасне життя рясніє асоціальною, тобто те, що не узгоджується з вимогами суспільства і моральними нормами, поведінкою дорослих.

Причин, за якими дитина робиться важкою, а потім асоціальною, достатньо. Наприклад, В.Г. Сенько виділяв наступні причини:

- збільшена напруженість життя, підвищена тривожність більшості людей: багато хто схильний до перегляду норм поведінки, їх спрощення, поведінка більшості стає все менш цивілізованою;
- шкільна напруженість, що виражається в збільшенні обсягів та інтенсивності занять, підвищення темпів;
- великий тиск на незміцнілі уми і нерви школярів викликає невідповідність між тим, що дитина бачить у реальному житті, і тим, чому його вчать, що від нього вимагають у школі;
- широкий спектр можливих недоліків морального виховання - від нерозуміння моральних норм до небажання з ними рахуватися;
- інтелектуальна нерозвиненість, душевна черствість, емоційна глухота значної частини дітей;
- несприятлива спадковість;

- дефекти самооцінки, завищення її, небажання визнавати об'єктивні оцінки і з ними рахуватися;
- нестійкість нервових процесів в умовах, сприятливих для виникнення відхилень;
- відсутність вольової саморегуляції (імпульсивність, розгальмування, нестриманість);
- асоціальна поведінка батьків (пияцтво, бійки, наркоманія, злочинний спосіб життя тощо);
- повна байдужість до дитини або, навпаки, надмірний контроль з боку дорослих;
- підбурювання дорослих, втягування малолітніх у групи асоціальної поведінки;
- уповільнені темпи розумового, соціального та морального розвитку [24, с. 143].

Дослідниці Н.В. Перешійна та М.Н. Заостровцева виділяють наступні причини девіантної поведінки: соціальні, психологічні та суб'єктивні. Серед соціальних причин можна назвати зниження уваги суспільства до проблем виховання дітей і підлітків, яке призвело до несприятливих соціальних наслідків, серед яких основні: зростання підліткової наркоманії, раннє материнство та позашлюбні діти, криміналізація та злочинність неповнолітніх, насильство над дітьми в сім'ї, соціальне сирітство. Статистика дає невтішну інформацію про прогресуюче зростання дітей, які включені в ці асоціальні процеси [15, с. 18].

Соціальне середовище та особистість підлітка знаходяться у двосторонній взаємодії. Причому такий вплив буває як позитивним (соціальна творчість), так і негативним (соціальна патологія). Соціальне середовище диктує особистості підлітка свій набір норм існування, підліток же прагне слідувати (або не слідувати) цим нормам і правилам.

На думку Н.В. Перешійної та М.Н. Заостровцевої, на людину діє більше 200 чинників, що викликають соціально негативні наслідки.

Насправді їх ще більше, оскільки багато так званих позитивних чинників можуть сприяти розвитку соціально негативних форм девіантної поведінки (наприклад, позитивний індивідуалізм може за наявності певних обставин обернутися соціальним егоїзмом та ін.)[13, с. 20].

Суб'єктивні причини девіантної поведінки полягають у тому, що кожний віковий етап розвитку дитини не зводиться до чисто кількісно вимірюваних змін у свідомості та поведінці підлітків, а приводить до якісних змін у психіці. Тому підлітки часом краще розуміють один одного, ніж їх дорослі вихователі.

Діти далеко не завжди схожі на своїх батьків. Розв'язати проблему допомагає читання психологічної та педагогічної літератури й постійний нагляд за підлітком, інакше виникають труднощі в спілкуванні з ним.

І на закінчення нашої лекції, підведемо підсумки.

Проблему групи ризику та девіантної поведінки розглядали П.Д. Павленок, Л.Я. Оліференко, Н.А. Литвинова, О.В. Тимченко, Н.В. Стельмах, Г.Д. Золотова, М.А.Галагузова, Н.В.Дивицина, Н. Зобенько, А.Й. Капська,

Н.Ю. Максимова, В.Г. Сенько, Г.Н. Штинова та ін.; причини появи дітей «групи ризику» досліджували Р.В. Овчарова, В.М.Бехтерев, П.Ф. Каптерев, В.Г. Сенько, Н.В. Перешіна та М.Н. Заостровцева та ін.

Отже, під терміном „діти групи ризику” розуміють такі групи дітей: з обтяженою спадковістю в плані алкоголізації, наркотизації, психічних захворювань; з вираженими відхиленнями в характері, поведінці; діти, які залишилися без піклування батьків через різні обставини; педагогічно запущені діти з неблагополучних, конфліктуючих, асоціальних родин; діти з родин, що потребують соціально-економічної й соціально-психологічної допомоги й підтримки; діти з проявами соціальної й психолого-педагогічної дезаптації.

У дітей виникають значні відхилення, як в поведінці, так і в особистісному розвитку. Їм властива одна характерна риса - порушення соціалізації в широкому розумінні цього слова.

Аналіз умов життя таких дітей та підлітків показує, що неможливо виділити одну головну причину, яка послужила фактором ризику. Фахівці найчастіше фіксують поєднання багатьох несприятливих умов, які унеможливають подальше проживання в сім'ях, де створюється безпосередня загроза здоров'ю дитини та її життя.

І для засвоєння матеріалу нашої лекції, про ведемо інтерактивну гру. Мені потрібно 3 асистенти. Зараз ми поділимося на 3 команди, кожна з яких отримає завдання. А завдання полягатимуть в наступному, асистенти по чергово командам зададуть терміни та прізвища вчених, які потрібно буде знайти у підручниках і дати відповіді на питання. Команда яка знайде найбільше відповідей отримає бонус до семінарського заняття у розмірі 5 (п'яти) балів кожному, друге місце отримає по 3 бали кожен учасник, ну і третя, відповідно 1 бал до заняття. Отже, почнемо.[Додаток А]

І на останок домашнє завдання. Підготувитись до семінару. На початку праи буде самостійна робота по питанням лекції та окремі питання до семінару.

1. Основні види роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику»
2. Основні соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику
- 3.Музикотерапія як одна з основних корекційних технологій роботи з дітьми групи ризику

2.2.Семінар з теми:«Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику»

1. Основні види роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику»
2. Основні соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику
- 3.Музикотерапія як одна з основних корекційних технологій роботи з дітьми групи ризику

1. Основні види роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику»

Будь-яка проблема краще вирішується комплексно. Саме комплексний соціально-педагогічний підхід в роботі з цією категорією дітей і повинен бути покладений в основу розробки соціально-педагогічних технологій роботи з ними. При цьому необхідно враховувати, що соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику має дві основні складові:

- 1). виявлення дітей цієї категорії в дитячому середовищі та організація роботи з ними;
- 2). безпосередня індивідуальна або групова робота з ними.

Основним напрямком роботи соціального педагога з профілактики правопорушень є своєчасне виявлення учнів, схильних до правопорушень. Перш за все оновлено бази даних дітей, що потребують підвищеної педагогічної уваги, дітей з неблагонадійних сімей, учнів, що знаходяться на внутрішкільному контролі (див. додаток Б). Оформлено інформаційні куточки з питань профілактики правопорушень, наркоманії, алкоголізму, тютюнопаління, СНІДу, ведеться ретельний контроль за відвідуванням навчальних занять учнями «групи ризику», відстежуються учні з девіантною поведінкою з початкової школи. Важливою ланкою у профілактичній роботі соціального педагога є індивідуальна робота з учнями облікових категорій. З ними ведеться індивідуальна робота: оформлені індивідуальні картки учнів, діти поступово залучаються до позакласної роботи, складені психолого-педагогічні характеристики, регулярно проводяться індивідуальні бесіди. Педагогами проводяться індивідуальні та масові профілактичні заходи. Широко практикуються відвідування учнів вдома, бесіди з батьками, індивідуальні консультації, залучення учнів з девіантною поведінкою до спортивних секцій, гуртків. У школі проводяться учнівські конференції, тижні правових знань із залученням фахівців – правознавців, тематичні вікторини, конкурси плакатів; проблеми профілактики антисоціальних явищ

виносяться на батьківські збори, на них запрошуються представники правоохоронних органів.

Завдяки тестуванням, співбесідам вивчається особистість дитини, мікроклімату її сім'ї, адаптування її в середовищі. На основі досліджень надаються рекомендації як учням, так і батькам, педагогам щодо попередження подальших конфліктних ситуацій.

Ведеться внутрішній облік дітей та підлітків схильних до правопорушень. Складено план заходів щодо профілактики правопорушень, дитячої бездоглядності та негативних явищ в учнівському середовищі.

Організовано індивідуальну роботу з профілактики правопорушень серед цієї категорії учнів. Усі дані обробляються, аналізуються й записуються у соціально- психологічну картку учня. У ній відображаються причини виникнення важковиховуваності, позитивні та негативні якості учня, особливості сімейного виховання. На основі цієї характеристики підбирається корекційна програма, тренінгові й практичні заняття, що включають методи виховного впливу на дитину.

Суттєве місце в системі роботи соціального педагога з такими дітьми посідає і робота з сім'єю. Вона спрямована на забезпечення членів родини педагогічними знаннями, надання методичної допомоги. У зв'язку з цим у школі діє лекторій для батьків, діти яких потребують особливої уваги. Тематика цих занять стосується різноманітних питань: «Шкідливі звички та їх попередження», «Правила поведінки», «Агресивність», «Твоє здоров'я – в твоїх руках», «Знай свої права». Та ін. На заняття запрошуються представники центру у справах сім'ї дітей та молоді, представники дитячої кімнати міліції. Вивчається соціальний стан сімей, умови родинного виховання цієї категорії дітей, їх зайнятості, потреб і проблем.

Ведеться контроль за дотриманням учнями норм та правил поведінки у школі та в позаурочний час.

Щомісяця в школі відбувається засідання Ради з профілактики правопорушень, де розглядаються як питання з профілактики правопорушень, так і випадки відхилення в поведінці учнів.

Робота соціального педагога не закінчується тільки стінами школи. Соціальному педагогу необхідно тісно співпрацювати з керівником з центром соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді. Спільно проводити виховні години, тренінги, батьківські лекторії, рейди та соціальне інспектування дітей.

Робота навчального закладу запобігає небажаній поведінці та шкідливим звичкам школярів, забезпечує теоретичну та практичну реалізацію заходів, спрямованих насамперед на вдосконалення способу життя школярів, обрання ними правильної соціальної орієнтації.

Робота з дитиною девіантної поведінки передбачає не лише застосування діагностичних методик, з метою попередження а ще й засобів корекції, коли негативне явище відбилось на поведінці.

Корекція – це робота працівників психологічної служби школи з конкретними відхиленнями у поведінці учня, що спрямована передусім на зміну самого неповнолітнього.

Виправлення поведінки неповнолітніх залежить від ступеня педагогічної занедбаності, моральної стійкості, особливостей психічного стану, від готовності до виправлення, вміння протистояти негативному впливу та методів перевиховання. Виховна соціальна робота буде тим ефективнішою, чим більше ґрунтуватиметься на психологічних основах виховання дітей підліткового віку. Психологічна служба школи повинна забезпечувати психічне здоров'я учнів, гармонійний розвиток особистості, формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, вільного саморозвитку особистості, сприяє гармонізації взаємин особистості і суспільства, вирішенню проблем психологічного забезпечення навчально-виховного процесу, профілактиці конфліктів, правопорушень.

2. Основні соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику

Соціальна реабілітація інвалідів — це система відновлення соціальних взаємозв'язків, соціального статусу, працездатності через комплекс соціально-медичних, соціально-психологічних і соціально-правових заходів.

Соціальна реабілітація інвалідів проводиться органами охорони здоров'я, реабілітаційними центрами, соціальними службами для молоді та іншими організаціями й установами, до компетенції яких входять завдання з соціальної реабілітації інвалідів різних груп інвалідності та вікових категорій. Соціальна реабілітація тісно пов'язана із соціальним забезпеченням і страхуванням. Зміст реабілітаційних заходів визначається специфікою організації та установи, яка його проводить.

Соціальне забезпечення (соціальний захист) — система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

З макроекономічної точки зору соціальне забезпечення — це система управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Соціальне піклування — комплекс засобів для створення нормального соціального середовища для життєдіяльності неповнолітніх віком від 15 до 18 років і над громадянами, визнаними судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами.

Піклування також може бути встановлено над особами, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права.

Об'єктами соціальної опіки і піклування є: неповнолітні діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей; повнолітні особи, для захисту їх особистих і майнових прав та інтересів, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки, (ст. 128 Кодексу про шлюб та сім'ю.)

Суб'єкти соціальної опіки і піклування. Опіка і піклування встановлюються державною адміністрацією районів, районів міст Києва і Севастополя, виконавчими комітетами міських чи районних у містах, сільських, селищних рад. Безпосереднє ведення справ з опіки і піклування покладається на відповідні відділи та управління місцевих державних адміністрацій районів, районів міст Києва і Севастополя, виконавчих комітетів міських чи районних у містах рад щодо осіб, які не досягли 18 років; щодо осіб, визнаних судом недієздатними внаслідок психічного захворювання; щодо осіб, визнаних судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами; щодо дієздатних осіб, які потребують піклування за станом здоров'я.

У селищах і селах справами опіки і піклування безпосередньо відають виконавчі комітети селищних і сільських рад. Органи опіки і піклування здійснюють свою діяльність відповідно до Кодексу про шлюб і сім'ю і правил, що затверджуються у порядку, встановлюваному Кабінетом Міністрів України. Соціальні служби для молоді відповідно до ст. 6 Закону "Про становлення та розвиток молоді в Україні" уповноважені проводити соціальну роботу з дітьми-сиротами і дітьми, які залишилися без піклування батьків, а також з прийомними сім'ями.

2. Соціальна діагностика і соціальна експертиза

Соціальна діагностика – комплекс способів, за допомогою яких визначають рівень соціального благополуччя або неблагополуччя і соціального здоров'я певного соціального середовища (мікросоціуму). Соціальна діагностика здійснюється на основі міждисциплінарних зв'язків соціальної роботи із соціологією, педагогікою, психологією, економікою та іншими сферами наукового знання.

Соціальна діагностика відрізняється від психологічної діагностики більш широким спектром об'єктів вивчення чи дослідження, застосування методів накопичення, аналізу і обробки інформації. Соціальна діагностика розглядається стосовно психологічної діагностики як технологія соціальної роботи і метод соціальної роботи чи її психологічне забезпечення. Соціальна діагностика спрямована на суб'єктів соціальної роботи: клієнтів, споживачів соціальних послуг, різних груп населення. Соціальна діагностика проводиться, як правило, на мезо- і макрорівні соціальної роботи.

Як технологія соціальної роботи соціальна діагностика використовує такі методи накопичення і збору інформації: соціологічні; педагогічні; психологічні.

Експертне оцінювання спрямоване на суб'єктів соціальної роботи, проводиться висококваліфікованими спеціалістами з метою виявлення рівня надання соціальних послуг. Метою експертного оцінювання є вивчення стану окремої сфери системи соціального захисту населення (духовної, соціальної, політичної), її сфер призначення (освіти, праці і соціальної політики, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, культури та ін.), її компонентів (соціальний захист пенсіонерів, інвалідів, дітей, жінок, молоді та ін.).

Соціальна профілактика – технологія соціальної роботи, що становить комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на попередження соціальних проблем, соціальної дисгармонії, соціальних наслідків тиску на особистість складних умов життя, негативних умов соціалізації.

4. Соціальна адаптація і соціальна реабілітація

Соціальна адаптація – це взаємозумовлений процес пристосування індивіда до соціального середовища і пристосування суспільства до потреб особистості через їх задоволення. Відповідність між рівнем соціальних потреб і рівнем їх задоволення визначає рівень соціальної адаптації.

Виділяють такі компоненти соціальної адаптації: соціально-побутова, економічна, комунікативна, регулятивна і сам-реалізація.

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї, дієздатності. Цей процес націлений не тільки на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, але і самого соціального середовища, що зазнало негативних змін внаслідок соціальних причин.

Принципи соціальної реабілітації: етапність, диференційованість, комплексність, наступність, послідовність, безперервність у вжитті реабілітаційних заходів, безкоштовність для найбільш нужденних (інвалідів, пенсіонерів, біженців та ін.).

У межах соціально-реабілітаційної діяльності виділяють різні види: медико-соціальний, професійно-трудоий, соціально-психологічний, соціально-рольовий, соціально-побутовий, соціально-правовий.

У практичній соціальній роботі реабілітаційна допомога надається різним категоріям населення. Залежно від цього визначаються і найважливіші напрямки реабілітаційної діяльності. До таких напрямків зараховують: соціальну реабілітацію інвалідів і дітей з обмеженими фізичними можливостями; людей похилого віку; військовослужбовців, які брали участь у війнах і військових конфліктах; реабілітацію осіб, що відбули покарання в місцях позбавлення волі та ін.

Соціальна реабілітація націлена на сприяння позитивним змінам у житті індивіда чи соціальної групи. Як технологія соціальної роботи соціальна реабілітація проводиться завдяки законодавству і сформованим підходам в практиці роботи соціальних служб: реалізація програм і проектів, діяльність

реабілітаційних центрів, реабілітація як система підтримки найбільш соціально уразливих верств населення.

Соціальне консультування

У науковій літературі соціальне консультування пояснюється у психологічній і соціальній парадигмах як особливий вид допомоги клієнту і соціальним групам.

Психосоціальний підхід до консультування спрямований на зниження рівня стресової ситуації і усунення внутрішнього або зовнішнього конфлікту в рамках проблемної ситуації шляхом довготривалих підтримуючих і навчаючих відносин. В якості інструментарію використовуються дві основні процедури – підтримка і модифікація.

Порівняно з психосоціальним консультуванням психологічне консультування за значенням вужче і глибше, тому вплив спрямований тільки на особистість або сімейну систему, використання особистісних / сімейних ресурсів з метою допомоги клієнту через фасілітацію особистісного зростання, оп-тимізацію психоемоційних станів і міжособистісних взаємовідносин. Психосоціальне консультування за змістом ширше, тому що впливає на мезо- і мікросоціальне оточення, використовуючи як особистісні, так і соціальні ресурси з метою допомоги клієнту в контексті соціальної (ре) адаптації, реабілітації і концепції незалежного життя. Інакше кажучи, психосоціальне консультування має місце тоді, коли допомога, яка надається клієнту або населенню, зумовлює паралельне використання як особистісних, так і соціальних ресурсів.

У соціальному консультуванні як технології соціальної роботи використовується також програмне консультування, яке визначається як двосторонній процес розв'язання проблеми, під час якого консультант допомагає установі чи організації проаналізувати і поліпшити діяльність

щодо надання клієнтам необхідних соціальних послуг. Наприклад, соціальний працівник-консультант, обговорюючи з персоналом денного дитячого центру проблему взаємодії з батьками, основну увагу приділив необхідним змінам, які б спонукали батьків відіграти більш конструктивну роль у справах центру. Інший вид програмної консультації потребує зосередження уваги на організаційних питаннях, проблемах адміністративного характеру, труднощах у стосунках між співробітниками чи несприятливому соціально-емоційному кліматі в цілому. На практиці трапляється і третій тип соціального консультування, який є синтезом конкретного і програмного консультування.

Соціальне проектування – це різновид усвідомленої інноваційної діяльності.

3. Музикотерапія як одна з основних корекційних технологій роботи з дітьми групи ризику

Музикотерапія – практика використання звуків, мелодій для відновлення рівноваги емоційного і покращення фізичного стану людини. У 2003 році музикотерапія визнана офіційним методом лікування. [Додаток Б]. Відкриті музичні та медичні академії, де існують відділення музичної реабілітації, де навчають як використовувати музику для лікування фізичних і душевних недугів. Музика – потужний лікувальний засіб для впливу на душевний і фізичний стан людини. Ще із давніх-давен користувались цілющими властивостями музики – лікарі Древнього Риму і Єгипту застосовували звуки для лікування душі і тіла. Лікарі Древнього Китаю навіть готували «музичні рецепти» і вірили в те, що мелодія має вплив на органи людського тіла.

Існує величезна кількість підходів до вивчення впливу музики на тіло, фізичний та емоційний стан людини. Якщо розглядати лікувальні властивості музики із точки зору ритму, то можна говорити про те, що у природі кожен її

елемент має визначений ритм свого руху – так кожен орган людини працює у своєму ритмі. Відповідно його рух співпадає із ритмом деяких музичних інструментів. Коли організм хворіє – ритм роботи органів порушується і коли дати тілу послухати певну ритмічну мелодію, тоді можна налаштувати ритм хворого органу на здоровий режим.

Лікар Михайло Лазарев із Москви успішно лікує бронхи і легені, у своїй практиці він використовує гру на флейті. Відомий французький актор Жерар Депардьє, в юності вилікував дефект мовлення за три місяці, слухаючи щоденно за порадою лікаря музику Моцарта. Сьогодні існує Міжнародна музична асоціація, котра професійно готує «лікувальну музику», а також навчає спеціалістів із музичної терапії. Спеціалісти асоціації знають, якими мелодіями можна вилікувати пацієнта від безсоння, депресії, нервового напруження, а також вміють користуватися музикою для відновлення організму хворої людини після важких захворювань і операцій. Доведено, що кожен музичний інструмент має свій особливий ритм, що має цілющі властивості.

- Скрипка допомагає пізнати себе та інших людей, допомагає відчувати співчуття до інших, розвиває бажання допомагати та підтримувати інших;
- Барабани покращують сердечний ритм. Позитивний вплив на ритм серця має арфа.
- Флейта відповідає звуковому ритму роботи легень і розширює їх.
- Віолончель відповідає ритму нирок.
- Саксофон впливає на ритм сексуальної енергії, відповідно активізує діяльних статевих органів.
- Фортепіано покращує роботу щитовидної залози.
- Орган надає силу, наповнює енергетикою, найбільш сильно впливає на хребет – даючи йому велику силу.[Додаток В]. Орган дає своєрідний зв'язок енергій від Космосу до Землі. Не дарма орган використовується у церкві – у тому місці, де відбувається спілкування людини із вищою божественною силою.

Якщо ви захоплюєтесь музикою, то для підтримання загального тону організму ви можете скласти свій музичний план дня.

Розпочинати свій день варто із сонат і концертів Антоніо Вівальді, серенади Шуберта – і ваша ранкова сонливість миттєво зникне.

Перед сном та при безсонні рекомендовано обирати музику, ритм якої трішки повільніший від частоти скорочення серця. Ввечері корисно слухати сюїту Грига «Пер Гюнт», «Сумний вальс» Сібеліуса, п'єси Чайковського.

Універсальну дію на емоційний і фізичний стан людини має вплив музики Моцарта – вона підвищує загальний тонус організму і підвищує працездатність. Японці вважають, що музика Моцарта робить хліб запашнішим, а горілку sake – солодшою і ароматнішою.

Перед важливою зустріччю або серйозною розмовою, коли потрібно перебороти відчуття невпевненості, музикотерапевти рекомендують Баха, і П'яту симфонію Баха. Музику Баха можна використовувати для зосередженості уваги і перед важливою розумовою працею.

2.3. Контроль знань з теми: «Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику»

Відкриті питання:

1. Назвіть та охарактеризуйте основні соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику?
2. Розкрийте термін «музикотерапія». Яку роль музикотерапія відіграє у корекційній роботі з дітьми групи ризику.?

Тестові питання:

1. Вставте пропущене слово у визначення:

Діти групи ризику - це категорія дітей, яка в силу певних обставин свого життя більше інших категорій піддається негативним ...впливам з боку сім'ї, а також суспільства і його кримінальних елементів, які стали причиною дезадаптації неповнолітніх.

- а) Зовнішнім
- б) Внутрішнім
- с) Прямим

2. Виберіть правильне твердження:

Музикотерапія це –

- а) це процес міжособистісного спілкування, у якому кваліфікований музикотерапевт застосовує музику та всі сторони її впливу — фізичну, емоційну, інтелектуальну, соціальну, естетичну і духовну — з метою покращення чи збереження здоров'я клієнта.
- б) психологічна допомога, зняття душевного стресу і лікування людей в основі якого лежить читання ними книжок певного змісту і тематики.
- с) метод лікування, що ґрунтується на спілкуванні з дельфінами.

3. Дайте назву поняттю:

- поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

- а) Девіантна поведінка
- б) Адиктивна поведінка
- с) Деліквентна поведінка
- д) Типова поведінка

4. Виокреміть основні характеристики дітей групи ризику:

- а)
- б)

5. Назвіть відомих вчених, дослідників причин появи дітей групи ризику:

- а)
- б)

6. Дайте визначення соціальному проектуванню.....

7. Назвіть основні форми та методи роботи соціального педагога з дітьми групи ризику:

- а) ...

b) ...

8. Дайте визначення поняттям:

a) Соціальна адаптація -

b) Соціальна реабілітація –

9. Дайте відповідь на питання:

Які ролі має виконувати соціальний педагог при роботі з дітьми групи ризику?

a)

b) ...

10. Розкрийте основні характеристики дітей групи ризику.

a)

b) ...

ВИСНОВКИ

В умовах сучасного навчального процесу у ВНЗ викладачі та студенти, як суб'єкти навчання, мають бути рівноправними партнерами, будувати колегіальні відносини. Такий характер навчання називається особистісно-орієнтованим. Встановлення суб'єкт-суб'єктних комунікативних зв'язків студентів із професорсько-викладацьким складом мають на меті розвиток творчого потенціалу студентів; вироблення індивідуально-орієнтованого стилю спілкування між викладачем і студентами; удосконалення техніки спілкування. У вищій школі, як у жодній іншій ланці системи освіти, особливо активно протікає взаємодія між студентами та викладачами в будь-яких формах навчання. Водночас і результативність навчального процесу залежить від здатності педагога встановлювати діалог зі студентом, розуміти й адекватно сприймати його не як підлеглого, а як рівноправного партнера, колегу в складному мистецтві навчання. 151 Безумовно, викладачеві належить керівна роль у формуванні оптимальних взаємовідносин, які будуються за умов його діяльності щодо: 1. Створення атмосфери психологічної підтримки студентів. Викладач повинен демонструвати повну довіру до студентів під час навчання. Постійно розпочинати навчальну взаємодію з переконанням, що вони чітко усвідомлюють мету і завдання навчальних дій. Виходити з того, що у студентів є внутрішня мотивація до навчання, яку треба поважати. Викладач повинен бути джерелом різноманітного досвіду, до якого завжди можна звернутися за допомогою, зустрівшись із труднощами у вирішенні навчальної проблеми. Він має розвивати в собі спроможність відчувати емоційний настрій групи, окремих студентів, об'єктивно сприймати його і на взаєм відкрито висловлювати свої почуття. Викладач повинен бути активним учасником групової взаємодії під час навчальних занять. Він має прагнути до досягнення емпатії, щоб розуміти

почуття і переживання студентів. 1. Безумовно, педагог повинен добре знати себе, власні комунікативні можливості, спокійно сприймати конструктивну критику. 2. Наявність культури педагогічного спілкування. Вона складається з уміння слухати, ставити запитання, аналізувати відповідь, розуміти студента і самому бути зрозумілим для нього, уважним, спостережливим, встановлювати контакт, бачити реакцію аудиторії, передавати своє ставлення до того, про що йдеться, зацікавлювати, захоплювати поясненням, орієнтуватись у ситуації. Для викладача з високою культурою спілкування характерними є оптимальність вимог; педагогічний оптимізм; емоційний відгук; формування колективних форм стосунків, взаємин у колективі під час навчального процесу; створення атмосфери доброзичливості. Головні причини низької культури спілкування викладача зі студентами: байдужість педагога до організації спілкування у навчальному процесі; не використання психологічних і педагогічних знань про людину, не врахування вікових та індивідуальних особливостей студента; неусвідомлення низької загальної культури. 3. Володіння педагогічним тактом. Педагогічний такт – це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, уміння знайти педагогічно доцільний та ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення. Також виявляється в умінні керувати власними почуттями, не втрачати емоційну врівноваженість у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, чуйним людським ставленням до студента. Вимагає критичності і самокритичності в оцінці своєї праці, поваги, нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, бюрократизму та пихи. Його сутність полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на студентів у вмінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. Педагогічний такт набувають разом із педагогічною культурою. Він є показником зрілості викладача як майстра своєї справи. Це великий засіб, за допомогою якого студентів можна перетворити на своїх співників, а за відсутності – у суперників. 4. Формування типу домінуючих установок викладачів по відношенню до студентів, пошани та симпатії до них. Виділяють два типи установок: позитивну та негативну. Ознаки останньої: викладач дає «поганому» студенту менше часу на відповідь, ніж «хорошому»; не ставить навідин питань і не підказує; при невірній відповіді поспішає переадресувати питання іншому студенту або сам дає правильну відповідь; частіше засуджує і менше заохочує «поганого» студента, ніж «хорошого»; прагне не помічати успіхів такої особи; іноді взагалі не працює і навіть візуально не контактує з нею на занятті. Про наявність позитивної

установки викладача відносно певного студента свідчать альтернативні перерахованим ознаки.

Отже, дисципліна «Методики навчання соціально-педагогічних дисциплін» є досить актуальною для студентів-педагогів, для кращої реалізації викладацького потенціалу в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова ВВ. Социальная психология детства. -М., 2000.
2. Алмазов Б.Н. Психическая и средовая дезадаптация несовершеннолетних. - Свердловск, 1986.
3. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. -М, 1993.
4. Бовть О.Б. Причини і форми агресивної поведінки дітей. // Практична Соціальна робота та соціальна робота. - 2000. - № 5. -; С. 14-15.
5. Бовть О.Б. Психокоррекционная работа по предупреждению агрессивности детей младшего школьного возраста // Практична Соціальна робота та соціальна робота. - 1998. - № 5. -; С. 19-23.
6. Бочарова ВТ. Социальная педагогика. - М., 1994.
7. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. - СПб.: Питер. 1997. - 336 с.
8. Вачков І.В. Основи технології групового тренінгу. Психотехніки: Навчальний посібник. - 2-е видан., переробл. і доповн. - М.: Видавництво «Вісь-89», 2000. - 224 с.
9. Давыдов В.В. Понятие деятельности как основание исследований падиной школы. Л.С Выготского // Вопросы педагогики. - 1996. - № 5.
10. Діагностика і корекція важковиховуваності та девіантної поведінки//Методичний посібник під редакцією Бондарчук Н.П. – Рівне, 2001. – 54 с.
11. Забродський М.М. Основи вікової соціальний педагогії. Навчальний посібник. - Тернопіль.: Навчальна книга. - Богдан. 2002. - 112 с.
12. Зинченко С.Н. Трудные дети. – К., 1988.
13. Исаев Д.Н. Психопрофилактика в практике работы педиатра. - Л., 1984.
14. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної робота. - К., 2001.
15. Колесіна Т.Д. Діагностика і корекція розвитку дітей, як засіб

профілактики відхилень у їх поведінці. // Початкова школа. - 2000. - № 6.-С.41.

16. Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1989.

17. Краснова Н.П., Харченко Л.П. Методика робота соціального педагога. - Луганськ, 2001.

18. Леонтьев А.М. Избранные педагогические произведения: в 2 т.- М.,1983.- Т.1.

19. **Методика** викладання соціально-педагогічних дисциплін [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / Л. К. Грицюк, А. В. Лякішева ; Волин. нац. ун-т ім.

Додаток А

Захоплення уваги студентів через впровадження інтерактивних методів навчання (Гра «Пошук»)

1. Метод гри: **(Гра-пошук)** Мета цієї гри - полегшити засвоєння імен, термінів, понять. Гра проводиться в кінці лекції на протязі декількох хвилин. Викладач призначає трьох асистентів і ділить групу на команди. Студенти шукають в підручнику, назви, терміни, потім починається опитування. Асистенти оцінюють відповіді. За кожен правильну відповідь команді ставиться один бал, за неправильну - один бал знімається. В кінці гри визначається переможець.

2. Методика мозкової атаки, яка буде проходити під час гри:

- На першому етапі формулюється культурологічна проблема, яку необхідно розв'язати; обґрунтовуються основні завдання для пошуку рішення; визначаються умови групової роботи-встановлюються основні правила пошуку рішення і поведінки під час мозкової атаки; формується кілька робочих груп у складі трьох-п'яти осіб і визначаються їхні завдання (розробка критеріїв оцінки і відбору найкращих ідей).

- Другий (тренувальний) етап – формування навичок швидкого пошуку відповіді на проблемні запитання; вивільнення творчості та ініціативи в учасників заняття; розвиток почуття співробітництва, невимушеності; створення атмосфери змагальності та зняття «психологічних бар'єрів».
- Третій етап – «штурм» визначеної проблеми. Попередньо ще раз уточнюються проблеми і завдання та нагадуються правила гри і поведінки, конкретизуються завдання учасників заняття (наприклад, експертної групи, спостерігачів, опонентів).

Продуктування ідей починається одночасно в усіх робочих групах і триває до повного їх вичерпання. Кожна робоча група має власних експертів (також можуть бути і спостерігачі, якщо чисельність навчальної групи дозволяє), які чітко фіксують всі ідеї, що виникають у групі. Зміст четвертого етапу становлять оцінка і відбір оптимальних ідей експертами. Вони це здійснюють на основі попередньо опрацьованих критеріїв оцінки висунутих ідей.

- На заключному етапі повідомляються результати мозкової атаки; обговорюються результати роботи груп; оцінюються та обґрунтовуються найкращі ідеї; публічно захищається оптимальний варіант розв'язання проблеми.

Після цього ухвалюється колективний варіант рішення і даються рекомендації щодо впровадження найкращої ідеї у практику.

Активні методи навчання, набувають цінності ще й тому, що сприяють успішному формуванню в студентів комплексу позитивних ділових якостей, наприклад таких:

- 1) здатність швидко адаптуватися в групі, яка зайнята розв'язанням загального для всіх завдання;
- 2) уміння встановлювати особисті контакти, обмінюватися інформацією і формувати необхідні точки зору;
- 3) готовність прийняти на себе відповідальність за діяльність групи;

- 4) здатність встановлювати контакти з людьми, правильно розподіляти і організовувати роботу;
- 5) уміння переборювати протидію оточуючих, попереджати зіткнення;
- 6) бажання бути корисним і потрібним людям;
- 7) знання рівня своєї компетентності, уміння аналізувати і оцінювати свої дії;
- 8) готовність розглядати проблеми з точки зору свого товариша по навчанню, вчителя;
- 9) уміння знаходити причини і джерела критичних ситуацій;
- 10) здатність висувати і формулювати ідеї, пропозиції і проекти;
- 11) готовність йти на розрахований ризик і приймати нестандартні рішення;
- 12) уміння уникати повторення помилок і прорахунків;
- 13) здатність чітко і переконливо викладати думки, бути небагатослівним, але зрозумілим;
- 14) здатність передбачати наслідки тих дій, які використовуються;
- 15) уміння цінувати і продуктивно використовувати робочий час.